

Den Spiegel

Vereniging Vrienden van het muZEEum en het Gemeentearchief Vlissingen

De Vlissingse Oratoriumvereniging 70 jaar en ouder?

Verbannen naar Robbeneiland

Een Vlissings-Amsterdams huwelijk in 1672

Verhalen van het Bellamypark

JOINT SUPPORT SHIP "KAREL DOORMAN"

ROYAL NETHERLANDS NAVY PATROL VESSEL

SIGMA FRIGATE 9813

DAMEN SCHELDE NAVAL SHIPBUILDING

WWW.DAMENNAVAL.COM

DAMEN

DAMEN SCHELDE NAVAL SHIPBUILDING

Member of the DAMEN SHIPYARDS GROUP

Glacisstraat 165
4381 SE Vlissingen

P.O. Box 555
4380 AN Vlissingen

phone +31 (0)118 48 50 00
fax +31 (0)118 48 50 50

info@damennaval.com
www.damennaval.com

Den Spiegel

Jaargang 34, nummer 3, juli 2016

Den Spiegel is het tijdschrift van de Vereniging Vrienden van het muZEEum en het Gemeentearchief Vlissingen

Inhoud

Van een jubileum, een verbanning en een huwelijk terug naar het Bellamypark	
<i>Aafke Verdonk-Rodenhuis</i>	2
De Vlissingse Oratoriumvereniging 70 jaar en ouder?	
<i>Henk Feij</i>	3
Verbannen naar Robbeneiland	
<i>Johan Francke</i>	16
Een Vlissing-Amsterdams huwelijk in 1672	
<i>Jaco Simons</i>	19
Verhalen van het Bellamypark	
<i>Dick Broers</i>	24
Archiefnieuws	
<i>Ron van Maanen en Ad Tramper</i>	28
muZEEumnieuws	
<i>Karen Kroese</i>	30

Redactie en redactieadres

A.H. Verdonk-Rodenhuis, eindredacteur
D.A. Broers
N.Ph.E. van den Elzen-Velleman
J.G. den Exter
A.C. Tramper

Breewaterstraat 8b, 4381 JX Vlissingen
ISSN: 0921-982X
E-mail: redactie@vriendenmuzeeum.nl

Sluitingsdatum kopij

15 augustus 2016. Kopij die na sluitingsdatum wordt ingeleverd, wordt niet meer geplaatst of wordt in de volgende *Den Spiegel* gepubliceerd.

Ingezonden stukken

De redactie behoudt zich het recht voor om ingezonden stukken in te korten of niet te plaatsen.

Vormgeving

Kees Hoendervangers, DtP-plus, Vlissingen

Druk

Drukkerij Meulenberg, Middelburg

Vereniging Vrienden van het muZEEum en het Gemeentearchief Vlissingen

De contributie van de vereniging bedraagt minimaal € 22,50 per kalenderjaar. Ook kan naar keuze een hoger bedrag worden betaald. Elk bedrag boven de minimumcontributie komt geheel ten goede aan het aankoop- en restauratiefonds.

Overmaking van de contributie kan geschieden op Postbank NL76 INGB 0000 3301 98 of RABO-bankrekening nr. NL68 RABO 0349 3485 02 t.n.v. Vereniging Vrienden van het muZEEum en het Gemeentearchief Vlissingen.

Website

www.vriendenmuzeeum.nl

Ledenadministratie

Niek Peters, Ruys de Beerenbrouckstraat 20
4384 ET Vlissingen,
Tel. 0118-464683 – 06 48247128
E-mailadres: secr@vriendenmuzeeum.nl

Bestuur

P.G. van Druenen, voorzitter
J. Visser, penningmeester
L. Goldschmitz, bestuurslid
F.K. Hulsbergen, bestuurslid
J.R. Nieboer, bestuurslid
N. Peters, bestuurslid
A.C. Tramper, adviseur

Voorpagina:

Sint Jacobskerk, 19 december 2015 : 'Kijk op Vlissingen', foto tijdens het Slotconcert Vlissingen-700 door de VOV, solisten en het Holland Symfonie Orkest o.l.v. Pim Overduin - foto Henk Feij

Zonder schriftelijke toestemming van de redactie mag niets uit deze uitgave worden overgenomen.

Van een jubileum, een verbanning en een huwelijk terug naar het Bellamypark

AAFKE VERDONK-RODENHUIS

Deze aflevering van *Den Spiegel* begint met een jubileum: *De Vlissingse Oratorium Vereniging, 70 jaar en ouder?* Henk Feij, vanaf 1988 zanger in dit koor, 'buitenom de popmuziek had ik zin in iets nieuws', neemt ons mee op een reis door een overzichtelijke samenleving die zoals hij zelf zegt opborrelt uit de *Vlissingse Courant*. De schrijver zoekt hier naar wat er waar is van geruchten dat er voor de oorlog al een gemengde zangvereniging was, waar de VOV op verder ging. Het artikel vertelt uitgebreid de geschiedenis van de Vlissingse Oratorium Vereniging en geeft vooral een beeld van een tijd die nog niet zo ver achter ons ligt.

Johan Francke vertelt in *Verbannen naar Robbeneiland* hoe ruim voordat Nelson Mandela naar de gevangenis op Robbeneiland werd verbannen al een Vlissinger naar deze strafkolonie voor de kust van Kaapstad werd gebracht. Hoe dit de jonge Aldert Gijbels zo overkwam, leest u in dit boeiend geschreven, spannende verhaal.

In *Een Vlissings-Amsterdams huwelijk in 1672* kiest Jaco Simons voor een andere manier van vertellen dan we van hem gewend zijn. Hij laat zijn hoofdpersonen, Jasper Ingels en Maria Christina zelf aan het woord. Zo luisteren we als lezer wat beide echtelieden te vertellen hebben over hun leven. Het artikel is een vervolg op de eerdere publicatie in *Den Spiegel* over raadsheer Apollonius Ingels en Maria Schot, 2013 nummer 3.

Dick Broers vervolgens gunt ons in *Verhalen van het Bellamypark* een kijkje in het vroegere Stedelijk Museum Vlissingen dat gevestigd was in het voormalige woonhuis

van de familie Van der Os aan Bellamypark 19. Dat een historische collectie en hedendaagse kunstuitingen niet altijd soepel een verbintenis aangaan, wordt in dit verhaal uit de doeken gedaan.

Ron van Maanen vestigt in *Archiefnieuws* de aandacht op een uniek boek, geschreven door Bruno Joannes Tideman. Het gaat om een standaardwerk op het gebied van de Nederlandse scheepsbouw dat bij het grote publiek niet of nauwelijks bekend is. Het gemeentearchief heeft dit boek nu digitaal bereikbaar gemaakt.

In *muZEEumnieuws* van Karen Kroese aandacht voor een bijzondere tentoonstelling *Zayt Gezunt, portretten van Joodse emigranten*, door Eugene van Mieghem (1875-1930). Deze tentoonstelling was eerder te bezoeken in Boedapest en Praag. Dankzij de samenwerking met Antwerpen is deze expositie nu ook in het Zeeuws maritiem muZEEum te zien. De tentoonstelling geeft een ontroerend beeld van de Joodse emigranten die vanuit Antwerpen vertrokken, veelal met de Red Star Line. Zayt Gezunt is Jiddisch voor vaarwel, het ga je goed. Tot en met 2 oktober 2016 kunt u deze expositie bekijken.

Dan tot slot, op onze eerste pagina heeft u kunnen zien dat er wijzigingen zijn in het bestuur van de Vrienden. Tijdens de algemene ledenvergadering op 18 mei waren enkele leden aftredend. De voorzitter is herkozen en een nieuw lid van het bestuur is Leida Goldschmitz. Tineke Feij heeft na vele jaren op voortreffelijke wijze het secretariaat te hebben gevoerd afscheid genomen van het bestuur.

De Vlissingse Oratorium Vereniging: 70 jaar en ouder?

en over gemengd zingen in Vlissingen voor de Tweede Wereldoorlog

HENK FEIJ

‘Nee hoor, meneer, daar houden wij niet van’, zei een meisje lachend. Op de maandagavonden repeteert de Vlissingse Oratorium Vereniging in de aula van Scholengemeenschap Scheldemond.

Na een bespreking in het muzieklokaal trof ik drie schoolmeisjes aan de auladeur luisterend naar een repetitie van een *Messiah*koor voor het slotconcert Vlissingen-700. ‘Je mag wel binnenkomen, hoor’ zei ik terwijl ik naar binnen liep. ‘Nee hoor, meneer, daar houden wij niet van’. ‘Naaah...omdat je het niet kent,’ zei ik, ‘als je je erin zou verdiepen, zou je er van kunnen gaaan houden. Ah, daar gaven ze me gelijk...’

Als bezoeker, vaak verzittend door de harde banken in de Onze Lieve Vrouwekerk, hoorde ik hun *Messiah* en *Weihnachts-Oratorium*. In het koor zag ik mensen die ik kende. In 1988 trad ik toe tot de Vlissingse Oratorium Vereniging (VOV). Ook vanwege die banken. Maar, buitenom de popmuziek had ik zin in iets nieuws.

Eerste repetities

Op de wekelijkse repetities, in het houten gebouw op het plein van de oude RHBS, trof ik Henk J. Harinck als dirigent. Indringende blik, gitzwart kuifje, niet groot, soms wintersport gebruid en in gebreide korenblauwe trui over een vrolijk shirt. Hij controleerde na een ferme opslag of het ging, zoals hij, met een verholten Bevelands accent, zei dat het moest gaan. Anders nog een keer, en nog eens... Ik deed aan popmuziek en daar moet je alles zelf uitzoeken. In de jaren die volgden opende zich de wereld van de koormuziek. Van huis uit kreeg

ik muziek mee, ik kom uit zo’n familie, schreef ik al eens ⁰. De Walcherse solisten Francine Fregeres en Janus Mondeel, repeteerden in de jaren vijftig solostukken thuis met mijn vader aan het harmonium.

Toen ik de cd kocht voor de eerstkomende uitvoering, *Messa di Gloria* van Puccini, kon ik me niet voorstellen dat ik deze muziek mooi zou gaan vinden, maar ik ben voor het stuk gevallen. Het *Kyrie* en *Gloria* uit die mis moesten in een paar maanden gereed zijn en ik liep al achter. Je leerde zelf dat een cd-opname licht belegen en een andere soms extra belegen klonk. Dat er opvattingen bestaan; wijzen van uitvoeren. En dat die in beweging zijn en met modes meebewegen. Zoek naar de *Matthäus-Passion* van Mengelberg uit 1939 en luister een *Matthäus* anno nu en je weet wat ik bedoel.

Het oratorium *The Choice of Hercules* van Händel kwam er voor mijn eerste concert ook nog bij, dus ik ging aan de slag. De generale betekende met de bus naar Brugge, want het West-Vlaams Orkest zou begeleiden. Het staat me nog voor de geest hoe koor en orkest gepropt waren in een lokaal van het Brugs Conservatorium met een flauw binnenvallend avondzonnetje. Het kwam goed! En in december dat jaar zong ik m’n eerste *Weihnachts-Oratorium*.

Een ijskelder gelijk

De VOV-concerten werden vanaf 1977 vooral gegeven in de Onze Lieve Vrouwekerk bij het Stadhuis, want begeleidende orkesten stelden ineens voorwaarden aan de minimale temperatuur in de kerk. En zij hadden gelijk. De moeilijk te verwar-

men Sint Jacobskerk viel daarom af. Maar er was al wel geschiedenis met die kerk. Wat te denken van de VOV-uitvoering van Brahms' *Ein Deutsches Requiem* op 18 november 1952? De Sint Jacob werd gerestaureerd en daarom stonden deuren noodgedwongen open. De koster had gewaarschuwd dat het 'wel twee weken duurt voor de kerk op temperatuur is'. In de verenigingsanalen las ik over mensen die vanwege de koude het concert voortijdig verlieten: 'door plotseling ingetreden winterkou was de kerk een ijskelder gelijk'. Het jaarverslag van 1952/53 illustreert dat strijkers en blazers het zwaar hadden: 'tijdens gedeelten die ze niet speelden probeerden ze met van publiek geleende wanten en handschoenen weer leven in hun ijskoude vingers te krijgen'.

Barre tijden en de stormramp van 1953, waarbij de zoute zee ook de kerk binnenstroomde, kwam er nog aan! Door die schade, de kou en de kapotte verwarming, werd de *Matthäus-Passion* voor de lijdens-tijd, pas na de Pasen uitgevoerd. Door Zuid-Beveland reden na de ramp geen treinen en grote muziekinstrumenten mochten niet mee met de noodbus. Voorzitter Veldhuis charterde toen zelf een bus voor een rit Krabbendijke-Goes voor de van buiten Zeeland ingevlogen musici ter versterking van de Vlissingse Orkestvereniging. Zo, hup! Voor de Matthäus-bezoekers uit Zeeuws-Vlaanderen was na de uitvoering een extra pont naar Breskens geregeld. Laatste afvaart 23.20 uur.

Van onder de bestuurstafel

Sinds ik in 1991 in het bestuur werd gevraagd, dook ik soms in de geschiedenis van het koor, spitte de inkt geschreven notulenboeken door en herkende na de eerste verslagen van onze ijverige en bewaame secretaresse mevrouw H. Bakker-Markus, die Vlissingen ging verlaten, onmiddellijk het handschrift van mijn oud-onderwijzer G.M. Prins (1918-1986). Prins voerde vanaf 1955 tot zijn onverwachte overlijden onvermoeibaar het secretariaat

van de vereniging aan. Gemeentearchivaris N.J. Veldhuis (1917-1999) was secretaris van het eerste uur, maar tekende van 1950 tot 1980 als voorzitter. Hij betekende, met Prins, door het aanwezig zijn in tal van overlegstructuren opmerkelijk veel voor cultureel Vlissingen na WOII.

Toen ik binnenkwam was G. Burger secretaris en later voorzitter; hij kreeg in 1986 onvoorziene de erfenis van Prins op zijn bord. Gemeentesecretaris drs. J.M.A. van Nassau was, na Veldhuis en 'tussenpauze' B. Paul, van september 1983 tot 1996 voorzitter. Daarna Burger dus, met Cobie Kempe-De Feijter op het secretariaat. Burger verdiende en kreeg het gemeentelijke *Zilveren Flesje* en een ridderorde voor zijn verdiensten. Sinds 2014 heeft de jarige VOV een bewind met voorzitter Els Pleijte en secretaris Martin Ruppert en staat alles en iedereen op www.vlissingse-oratorium-vereniging.nl. Sinds 1998 worden concerten opnieuw gegeven in de van alle gemakken voorziene Sint Jacobskerk.

De contributie kon omstreeks 1990 ook nog in contanten worden betaald bij Mevrouw De Bert die, licht gebogen, onverschrokken voort benend, trouw kasboeken en antieke geldblikjes meesleepte voor de f 12,50 contributie per maand. Zo'n mevrouw De Bert, ik stel haar hierbij als voorbeeld voor de vele andere bestuursleden die, schijnbaar onzichtbaar, jarenlang voor de vereniging in touw waren, want het zou honderd namen en meer opleveren. Ik begrijp dat ik nu velen tekort doe. Mevrouw De Bert werd lid in 1953 en bemoeide zich vanaf 1957 met de penningen tot 1983 als respectievelijk tweede, eerste en weer tweede penningmeester, maar daarna maande ze zo nodig de leden en inde in contanten. In 1989 kreeg ze de gouden speld van Zangersbond KBZON. Al die vrijwilligers actief binnen zo'n zangvereniging, dat is echt geweldig! Nog even: bij het 40-jarig jubileum van de eerste dirigent, in 1958, overnachtte de pas doorgebroken Elly Ameling na het concert bij Mevrouw De Bert en dat kan weer niet iedereen in

Vlissingen zeggen. Nou ja, tal van solisten sliepen, toen verbindingen nog ingewikkelder lagen, bij koorleden.

Zeventig jaar en ouder

Nu bestaat de VOV zeventig jaar, maar geruchten dat er voor de oorlog al een gemengde zangvereniging was, waar de VOV op verder ging,¹ kan geen koorlid van nu uit eigen ervaring bevestigen. Een goeie aanleiding om in de Krantenbank Zeeland te speuren naar ons vooroorlogs verleden. Overigens schetst het aprilnummer van *Het leven in Vlissingen*, verschijnend sinds februari een mooi decor met foto's voor dit artikel.

Het is genieten, die overzichtelijke samenleving die opborrelt uit de *Vlissingsche Courant* (VC). Vlissingen, in opperste staat van verzuiling. Ieder had een clubje en de VC zat er bovenop en schreef zinvol over de uitvoeringen gegeven door verenigingen van toen. Men had en nam honderd jaar geleden ook de tijd voor geschreven informatie, vooral voor de radio midden jaren twintig terrein won en de wereld in de huiskamers bracht. Er was een publiek dat klaar stond om aangeraakt te worden door de kunsten. Concerten, aangekondigd, soms toegelicht door de muziekverslaggever, met hier en daar besmuikt een opwekking om te gaan luisteren, en uitvoerig, breedvoerig eigenlijk, gerecenseerd en gelezen. Men was eerlijk en kundig, ob- en subjectief en begreep dat je de lezer die tijd had, niet moest kwijtspelen.

Oprichting VOV

De Vlissingsche Oratorium Vereeniging werd opgericht op 17 juni 1946 na een oproep in de PZC van musicus Jan Kuiler (1893-1976) en pianiste Mej. Annie Meijer (1910-1989) en gaf op 15 april 1947 haar eerste concert. Een sleutelrol was er voor musicus Jan Kuiler. Hij had al een grote staat van dienst toen hij zich in de jaren twintig opnieuw vestigde in zijn geboorteplaats Middelburg. Hij had piano, viool, compositie en analyse gestudeerd

in Amsterdam, kwam thuis bij Willem Mengelberg, ontmoette er Edvard Grieg (hij kreeg twee kandelaars van de weduwe van Grieg voor zijn conservatoriumexamen² en had al in binnen- en buitenland getoerd. Sinds 1912, hij was nog geen twintig, was dat met het Holland Trio (viool, piano, cello) geweest, werkelijk een topclubje dat tot in Berlijn furore maakte, maar hij was ook pianist van zangeres Corry Nera, artiestennaam van de sopraan Corrie Nagtegaal uit Amsterdam en opgeleid in Berlijn. De toekomst lachte maar familieomstandigheden dwongen Kuiler tot thuiskeer.

Corry Nera, eigenlijk genaamd: Corry Nagtegaal (leerlinge van Mevr. Pajeka te Berlijn), geeft Dinsdag 11 dezer in de kleine zaal van het Concertgebouw te Amsterdam een liederenavond met een zeer interessant programma. Mej. Eva Westenbergh, onder wier leiding zij ook tijdens haar studietijd te Berlijn stond, heeft geheel voor haar opvoeding gezorgd. Zooals men weet trad Mej. Nagtegaal, die uit een welbekend tooneelgeslacht is gesproken, als kind in de *Kleine Lord* op en vervulde zij meermalen een page-rol bij de Wagner-vereeniging.

Zangeres Corry Nera (1896-ca.1980?) (Corry Nagtegaal), een jonge Jan Kuiler begeleidde haar op internationale podia. Foto tijdschrift De Prins, 8-4-1911 (collectie auteur)

Vlissingen kende net als elders verschillende zangkoren. De Christelijke Zangvereniging Looft den Heer (LDH) opgericht in 1873 (her en der wordt 1893 als oprichtingsjaar genoemd) was de oudste

zeer gevierde ‘dame’ van de stad. LDH was opgericht door oud-leerlingen van de christelijke school die op kinderzangschool waren geweest, had een eerste openbare uitvoering gegeven in een eivolle zaal van de Christelijke School aan de Palingstraat en was uitgroeid tot een koor waarvan ieder die enigszins wilde meetellen in de plaatselijke gemeenschap op cultureel terrein een uitvoering diende bij de wonen³. Veertig jaar LDH werd gevierd met het *Weihnachts-Oratorium* van Bach, vijfenveertig jaar met *Samson* van Händel in de Sint Jacobskerk. Gewijde muziek in een gewijde omgeving, schrijft de VC. Meijuffrouw Annie Meijer, later tot 1975 docente hier ter stede, trof ik al in 1929 als pianiste bij LDH, dat wijst vooruit, maar: waar wortelde de VOV?

Dames worden Gemengd

In 1903 meldden vijftien zangers zich op verzoek ter ondersteuning van het decemberconcert van de Vlissingsche Dameszangvereniging. Die samenwerking beviel zo goed, dat ‘ter wille van de kunst alleen’ (VC), Vlissings Gemengde Zangvereniging (VGZV) een jaar later aantrad. Dat eerste concert van ‘de gemengde’, met dirigent H. Koster, startte met solisten ‘uit eigen boezem’ in werken van Ch. Gounod, L.F. Brandts Buys en F. Gernsheim. Een amateurkoor nu zou er moeilijk een zaal mee vol krijgen, maar toen werd, volgens de VC, succesvol gezongen in het Concertgebouw aan de Rommelkade, nu Emmastraat. In 1905 staat die VGZV onder leiding van de gerenommeerde (Karl) Otto Lies (1869-1955), een Duitse musicus te Goes, die in zijn woonplaats het Toonkunstkoor leidde en een koor in Bergen op Zoom had.

Otto Lies ging van start met de ballade *Erkönigs Tochter* van Niels Gade, *Scenen aus Olaf Trygvason* van Edvard Grieg en *Schön Ellen* van Max Bruch; drie maanden later stond *Die Schöpfung* van Haydn op de lessenaar in het Concertgebouw en volgden een reeks concerten. Lies liet zijn uitvoeringen begeleiden door pianist (en zijn

uitgever) Abraham Noske (1873-1945), geboren in Axel, maar toen vooral als muziekverslaggever voor de *Middelburgse Courant* (MC) inkomsten genererend.⁴ Na Arnhem had hij zijn muziekuitgeverij juist naar de Zeeuwse hoofdstad verplaatst. Noske was bedreven in het smaakvol spelen van orkestpartijen. Hij accompaneerde steeds meer dan uitnemend, meldde de krant herhaaldelijk.

Het samenstel Lies en Noske maakte indruk. Toch werd in 1908, ondanks de goede zang en dat uitnemende accompagnement in de recensie opgemerkt dat in *Die Jahreszeiten* van Haydn een orkest, dat een kleurende en illustrerende taal heeft, werd gemist. Een jaar later werd een geslaagd VGZV-concert, op het programma *Editha*, een door Heinrich Hofmann getoonzette legende, slechts matig bezocht en er was gebrek aan ‘heerenkrachten’; de dames overstemden. De plaag voor elk amateurkoor; tot op den huidigen dag! Slechts de MC (!) meldt op 7 september 1910 dat ‘de Gemengde Zangvereniging onder leiding van Otto Lies is ontbonden’. Vrije nieuwsgaring wellicht van Noske.

Toeval of niet, vanaf 1908 werd voorzichtig een Vlissingsche Orkestvereniging actief onder leiding van Aleidus Coenen (1877-1962) uit Den Haag, en die nu ter stede zang-, viool- en pianolessen gaf. Verre van stil is het vervolgens op muziekgebied. Gezindten komen met mandolineclubs, accordeonvereniging, mondharmonicaclub, menig uitvoering werd uitgeluid met een klucht bijvoorbeeld, postfanfare, harmonie, dameskoor, mannenkoor en met gemengde gezelschappen, De Volksstem, Hosanna, Hoop op Zegen en nog meer. Die namen vind je ook elders: overal hosanna’s, volksstemmen, hopen op zegen en overal looft men de heer en verder...

Herstart met Hans Cleuver

Hans Cleuver (1884-1961), Middelburger van geboorte, dirigeerde sinds 1916 weer het Vlissings Dameskoor. Cleuver woonde in Den Haag en trad al op als bas-bariton.

Hij was de zoon van (Carl) Johann Cleuver (1852-1921), de Duitser die studeerde in Keulen en sinds 1879 onder andere dirigent was van de Middelburgse zangvereniging en het muziekleven in de Zeeuwse hoofdstad tot grote bloei bracht tot hij ziek werd en tamelijk snel overleed. De ambitieuze Hans Cleuver, ook in Keulen onderricht, voelde voor een nieuwe VGZV en riep heren op zich bij de dames te melden. In het najaar van 1920 ging Cleuver van start met, nu voor het eerst ook zo genoemd, de Vlissingsche Gemengde Zangvereniging. Bij Mevrouw Van Ockenburg (later als erelid van de VOV te vinden), Groenewoud 38, konden overigens meer heren zich melden. Er was een gedroomde herstart gemaakt op 15 april 1921, plaats van handeling: een vol Concertgebouw, op het programma: *Ostermorgen* van Sigismund von Neukomm en *Mirjams Siegesang* van Schubert, met pianobegeleiding, dat wel.

In 1922 was er een tweede concert voor de bijna volle zaal van het Concertgebouw op een dinsdag in februari. Er was gekozen voor kleinere werken. Geopend werd met een compositie van Cleuvers overleden vader: *An die Hoffnung*, een eerbetoon, dat spreekt. Aan de piano Hans' vrouw, Annie Cleuver-Long. Iets meer bassen was beter geweest, men mist eenigen grond, zei de krant, maar allez: het stond! De eerder vermelde *Erlkönigs Tochter* kwam ook weer langs. Enfin, de Vlissingse bas A.E. Dudok van Heel zong en de alt mevrouw E.A. Kuiler-Nonhebel (1897-1990), sinds 1919 getrouwd met Jan Kuiler, was verrukkelijk, schreef de krant!

Walchers succes voor De Kuilers

Kuiler en zijn toenmalige vrouw Liesbeth leidden vanaf 1922, tot hun scheiding in 1927, de Zangschool der Gemengde Zangvereniging en gaven leerling-uitvoeringen in het Concertgebouw. Zij hadden een bloeiende lespraktijk in zang- en klavieronderricht, ook in Middelburg waar vader W.K. Kuiler veertig jaar de zangschool leidde. De jonge Kuilers speelden met veel

inzet en muzikaliteit in grote en kleine samenstellingen, maakten goed gebruik van hun (inter)nationale contacten en wortelden diep en breed in het Walcherse muziekleven.

In 1922 rept de MC over een Deutsche Männergesangverein in Middelburg onder leiding van Jan Kuiler, bestaande uit personen verbonden aan het vliegkamp te Veere. En zo komen er dirigeerklussen richting Kuiler. Lange tijd sprak men overigens van directeur en niet van dirigent.

Het lag voor de hand dat Jan Kuiler, pianist bij de zangschool van de gemengde, in januari 1923 de uitvoering van de VGZV onder leiding van Hans Cleuver, aan de piano begeleidde: *Psalm 42* van Felix Mendelssohn en *Schön Ellen* van Max Bruch. De uitvoering leverde een kolomvullende, lovende, recensie op in de VC en dat lovende gold niet in de laatste plaats Kuiler: van het begin tot het einde bleef zijn werk kunst.

In Groningen speelt Kuiler even later het *1e pianoconcert* van Franz Liszt, met de Groninger Orkestvereniging. Een rasartiest met een respectabele techniek en bravoure, schrijft de *Provinciale Groninger Courant*. Al gauw brengt de VGZV, met Kuiler binnen haar gelederen, de topsolisten Jo Vincent

Middelburg, Jan Kuiler thuis aan de vleugel ca. 1963. Aan de muur Alphons Diepenbrock door Jan Toorop - foto archief PZC.

(VC: daar mankeerde nu werkelijk niets aan) en Willem Ravelli (VC: een zeer nobel geluid) naar Vlissingen. Een prettige bijkomstigheid nu, is dat toen geprogrammeerde werken online te vinden zijn, natuurlijk door anderen uitgevoerd. Maar het Jo Vincent kwartet, eigenlijk het Haagsch Vocaal Kwartet, met zowel Vincent (1898-1989) als Ravelli (1892-1980), kun je zo horen en ik weet nog dat mijn ouders zo'n twintig jaar geleden onder het middagmaal dagelijks een lied van dit kwartet beluisterden en menig keer een traantje wegpinkten. Je kunt daar horen wat men vroeger verstond onder een zeer nobel geluid.

Jan Kuiler met de Vlissingsche Gemengde Zangvereniging

Hans Cleuver werkte sinds 1922 ook als repetitor bij Toonkunst Amsterdam, daar trad het Concertgebouworkest Amsterdam met Willem Mengelberg mee aan. Voor de bewaarde *Matthäus* uit 1939 had Cleuver het voorbereidende werk met het koor gedaan. Hij werkte voor alle grote dirigenten van die tijd: Pierre Monteux, Bruno Walter, Otto Klemperer, Eduard van Beinum en meer. Cleuver zou tot juli 1953 als koorleider voor Toonkunst werken, dat is meer dan dertig jaar. In die periode bracht hij rust in onrustige gelederen. Voor zijn komst was het een komen en gaan van repetitors geweest.⁵ Hij was geen ijdel mens, geen mens die aan de weg timmerde, maar iemand die als persoon volmaakt terugtrad achter de fameuze prestaties van zijn koor, schreef De Telegraaf⁶ na zijn dood. Verder had deze geboren koorleider zijn leven lang een bloeiende praktijk als zangpedagoog in Amsterdam.

In 1925 werd Kuiler dirigent van de Middelburgse Zangvereniging Hosanna, dus toen Hans Cleuver jr. in februari 1926 eervol werd ontslagen in Vlissingen, was Jan Kuiler voor de VGZV de logische opvolger.

Kuiler zet in met het *Weihnachts-Oratorium* van J.S. Bach, voor 17 december 1926. Het eerste oratorium in Vlissingen met deze

nieuwe dirigent. Willem Ravelli was als bas van de partij. Hier voor het eerst orkestbegeleiding met Rika Brand-Bekker, pianist is een heer J. van de Sande. Er waren musici door ziekte geveld in het orkest, maar deze spelers waren niet voor een gat te vangen. Maar vooral strijkers, een Bach-ensemble met blazers bestond niet voor de VGZV.

Er had zich een muziekverslaggeverswissel voorgedaan bij de VC, Simon Landsman⁷ was er vertrokken. De recensie van Kuilers VGZV was nu weliswaar welwillend positief, maar toch... er was dit en dat... en met excuses aan en... en... . Kortom, Kuiler was denkkelijk boos op de nieuwe kracht en eiste in het vervolg een andere muziekverslaggever. De VC wilde daar niet tegemoet komen en er ontstond een doodzwijgen tot eind 1931. De VC kondigde de uitvoeringen wel aan, maar er werd niet gerecenseerd, steeds verwijzend naar de onmin. En de weigering bij elkaar op het matje te verschijnen.

Na een gesprek kwam alles pas na vijf jaar goed; de concerten onder Kuiler en zijn solo-uitstapjes met Jo Vincent en Willem Ravelli zijn na te slaan in de Krantenbank. Een onbekend oratorium, *Arminius* van Max Bruch, waaraan 'zware eischen worden gesteld' werd ineens voorbeschouwd in april 1934 en besloeg bijna een pagina!

Kuiler bij Looft den Heer en een nieuw lekenorkest

Toen, op 16 oktober 1935, dirigeerde Kuiler het oratorium *Saul* van Händel in het Concertgebouw als 'den nieuwen directeur' van Zangvereniging Looft den Heer (LDH), benoemd op 29 maart 1935. De Vlissingse bas/bariton Adriaan Hollaers verleende medewerking. Eerder dat jaar was Bernard J. ten Cate, organist van de Sint Jacob, tijdelijk belast geweest met de directie, maar hij had al bedankt. Na de dirigenten P.J. Kloppers (vanaf 1873), Merckens (vanaf 1888), E. Batten (1899-1924) en Theo Höfelein (1925) en even Ten Cate, stond Kuiler op de dirigentenbok.

In 1936 in de krant: het 15-jarig bestaan van de VGZV met *Die Schöpfung* van Haydn onder aanvoering van Jan Kuiler. Het orkest werd aangevoerd door mevrouw S(ara) A. Höfelein-Bekker, vrouw van Theo (met wie het huwelijk in 1935 strandde) en haar zus Rika Brand-Bekker. Sara (1889 - ?) en Rika (1877-1946) zijn alom aanwezig in strijkend en pianospelend Vlissingen. Na hun vestiging in de stad lieten zij in alle geledingen van zich horen, van boulevard-strijkje tot excellerend in orkestwerken. Aan blazers was altijd gebrek. In Middelburg ook, daar had Joh. Cleuver bij de beginstreken van wat uiteindelijk het Zeeuws Orkest moest gaan worden, altijd zijn Duitse contacten aangeboord. Dan kwam zijn telegram uit Krefeld: 'Bläzer kommen am 7 Februar' ⁸ en de eerste tien jaar kwamen de mannen van de Crefelder Kapelle naar Middelburg. In 1937 speelt die kapel overigens nog een matinée en een concert in de nieuwe, veel verbeterde concertzaal van Hotel Britannia, dus die contacten werden warm gehouden. Door Kuiler maakte, naast anderen, Jaap Stotijn, dé latere naam op hobogebied, veel vliegreuen in Zeeland. Die aanvulling uit het land, versterking genoemd, zou lange tijd doorgaan.

In april 1936 startte Kuiler de derde Vlissingse Orkestvereniging, de krant spreekt over een lekenorkest. Vijfentwintig leden meldden zich en in november is een eerste concert. Met Höfelein-Bekker als concertmeester, Händel, Mozart en Haydn op de lessenaar en een juichende pers!

Onder de eminente leiding van Jan Kuiler, schrijft de VC, zong LDH in 1936 nog koren, koralen, afgewisseld met altsoli uit Bachs *Weihnachts-Oratorium*. De heren presteerden lofwaardig maar één der sopranen moet zich voorts wachten voor domineren, formuleert de verslaggever. Denkkelijk zorgde zo'n opmerking voor kaken met schaamrood onder koorleden.

Looft den Heere mengt met de Gemengde

In 1938 was Kuiler pianosolist bij het tweede concert van zijn eigen orkestvereniging

in Chopin, Schumann en Beethoven. En dan, op 12 november 1938, meldt de VC de fusie van Looft den Heer met 'de gemengde', daarmee dan circa 65 leden tellend. Een luxe was de fusie niet, ik schat dat het gebrek aan heren weer de kop opstak, maar de insteek was dat alleen door krachtige samenwerking iets goeds verkregen kan worden, aldus de krant.

De naam van het gefuseerde koor werd Looft den Heer, daarmee werd voldaan aan de wens van de club die al 65 jaar bestond. Er werd in februari 1938 onder Jan Kuiler, alom aanwezig in dit vooroorlogse Vlissingen, eerst nog 'even' door LDH, met kinderkoor en orkestvereniging ingezet op een heropvoering van de bijgepunte *Oranje Nassau feestcantate* in de Jacobskerk voor de geboorte van prinses Beatrix⁹.

Zangver. „Looft den Heer”
Dirigent: JAN KUILER.

UITVOERING
van
„PAULUS”

Oratorium voor Soli, Koor en
Orkest van F. Mendelssohn
Bartholdy,
ter gelegenheid van het
65-jarig bestaan

op **Donderdag 16 Februari 1939**,
des avonds 8.15 uur in het
Concertgebouw.

Solisten:
JOSE CANDEL Sopraan.
Mevr. HELDOORN Alt.
CORNs. VAN MUNSTER, Tenor.
WILLEM RAVELLI Bas.

Instrumentale begeleiding van de
Vlissingsche Orkestvereniging.

Toegangskarten à f 1.— (belasting inbegrepen) en Tekstboekjes à f 0.20 verkrijgbaar bij Boekhandel LANDSMAN, DE VEY MESTDAGH en D'HUY en bij de leden. Donateurs hebben toegang op vertoon van donateurskaart.

Plaatsbespreking voor Leden en Donateurs op Dinsdag 14 Februari 1939 in het Concertgebouw. Aanvang inschrijving 7 uur. Loting half acht. Voor het publiek loting half negen. Op één nummer mag men hoogstens 4 plaatsen bespreken.

Eerste uitvoering
gefuseerde Looft
Den Heer met
de Gemengde
Zangvereniging en
Jan Kuiler als
dirigent –
advertentie
Vlissingsche
Courant,
13 februari 1939

Vervolgens werd door de vernieuwde Zangvereniging LDH op 16 februari 1939 de *Paulus* van Mendelssohn gebracht met de Vlissingse Orkestvereniging aangevoerd door Höfelein-Bekker, versterking uit het land en Annie Meijer aan de vleugel.

Muziekverslaggever O. refereerde aan de actualiteit van 1939. Over de tekst van de *Paulus* die nu wel heel dichtbij kwam: 'De Heidenen maken zich op Heer...' Mendelssohn, Bruch en vele anderen, in de hier beschreven decennia muzikaal volop aanwezig, waren al verboden in nazi-Duitsland. Een maand voor het uitbreken van de oorlog werd Max Bruch (1838-1920) hier nog uitgevoerd. Zijn oratorium *Das Lied von der Glocke* werd in een goed bezet Concertgebouw gebracht. LDH onder de begaafde leiding van den directeur Jan Kuiler, een versterkte Vlissingse Orkestvereniging onder leiding van S.A. Höfelein-Bekker, met stadgenoot Simon van der Meer aan het orgel.

In de bezettingsjaren die volgden viel weinig meer te zingen, het culturele leven kwam praktisch stil te liggen. Rika overleed kort na de oorlog in Vlissingen en de Höfeleins zijn na de oorlog niet meer te traceren. Grote verdiensten hebben deze mensen gehad voor de ontwikkeling van het muzikaleven in Vlissingen; alom actief, lesgevend en toonzettend.

Ontstaan van de VOV

De herpak was de vergadering op 17 juni 1946 in het Concertgebouw om te komen tot oprichting van de VOV, neutraal, en om grote werken met solisten koor en orkest in studie te nemen. Twee weken na de oprichtingsvergadering hadden 41 dames en 9 heren zich als lid aangemeld.

Het openluchtspel *Ontworsteld* van Wim Abeleven en zijn vrouw Wil Abeleven-Labberton, met De Ruyter als centraal figuur in taferelen die de oorlog in Zeeland verbeeldde, werd in de zomer van 1946

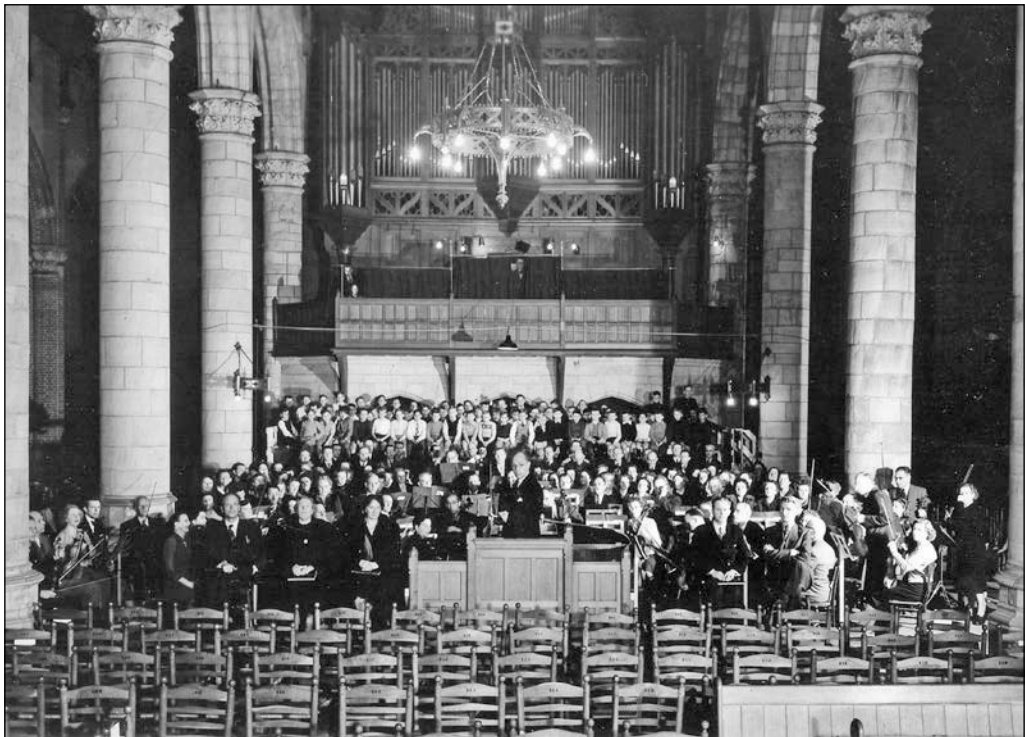

Februari 1961 : een naoorlogse versie van de Vlissingse Orkest Vereniging, repeterend met Jan Kuiler in Britannia voor het 25-jarig jubileum van vereniging, dirigent en concertmeester mevrouw Swart-de Winter. Wie kent er musici? (foto Gemeentearchief Vlissingen)

tweemaal opgevoerd. Vierhonderd figuranten speelden en tweehonderdvijftig koor- en orkestleden zongen en speelden onder leiding van Jan Kuiler. Voor het idee van de Bond van Buurtverenigingen 'Vlissingen en Oranje' en de Abelevens werden duizenden zitplaatsen aangebracht tegen de oprit van de Coosje Buskenstraat. De krant schreef over een reusachtig amfitheater en een bezoekersaantal van meer dan 6000 op de eerste avond. Van dat spel zijn vast koorleden blijven plakken want het eerste VOV-concert, *Der Messias* van Händel op 15 april 1947, telde honderd leden en vijftig donateurs. Het eerste concert in een propvolle Sint Jacobskerk was begroot op duizend gulden, inclusief solisten, acht man versterking en huur van de kerk. Kuiler had tevoren solisten gemasseerd richting bilijke honoraria. Ravelli liet zijn vriend Kuiler niet zitten, hij was er bij de eerste twee uitvoeringen. Hij zou er nog een keer zijn, in 1958 en bloemen sturen bij het laatste concert van Kuiler in 1967.

De 'uit de oorlogsslaap herrezen' vereniging werd welwillend besproken. De VC en de MC waren 'opgegaan' in de PZC en tot heel lang werden alle uitvoeringen van de VOV kundig en uitvoerig besproken in de krant, aanvankelijk jarenlang door G.A. de Kok, de latere hoofdredacteur, die Kuiler voor vol aanzag. Men kwam elkaar al gauw tegen, ook in het overzichtelijke naoorlogse Vlissingen. Maar wie kan mij toch vertellen wie in de *Vlissingsche Courant* van 1928-1940 recenseerde en ondertekende met 'O'?

Het *Zeeuwsch Dagblad*, de vernieuwde provinciaal-christelijk pers van 1944-1962 zonder zondagsport en wereldlijke cultuur, mopperde na het eerste concert dat de Sint Jacobskerk zich niet leent voor dergelijke uitvoeringen. Bezwaren van akoestische aard terwijl met planken dichtgetimmerde ramen, juist achter koor en orkest niet de juiste entourage vormen.

Sint Jacobskerk, 25 maart 1952 : generale repetitie Mattheus Passion VOV o.l.v Jan Kuiler met eigen jongenskoor.

Tussen de 'orgelgordijntjes' bij het Van Dam-orgel: stadsorganist/beiaardier Piet Broerse.

PZC en De Stem horen we hier niet over. De VOV stoomde op naar het tweede concert, de *Johannes Passion* van Bach, vergaderde vervolgens, benoemde burgemeester mr. B. Kolff tot erevoorzitter, formuleerde erelieden en tuigde de huidige vereniging op.

Debacle te Goes

In 1948 bracht de VOV de eerste uitvoering van het *Kerst-Oratorium* van Jan Kuiler. Geschreven met alle middelen die men van een romanticus kan verwachten, schrijft De Kok en het stuk wordt gunstig ontvangen. Ik klap nog een keer uit de notulen van de vereniging: Twee bestuursleden van de Goese Oratoriumvereniging (GOV) bezochten dit Kerst-oratorium en waren zo enthousiast dat zij alles in het werk stelden om het werk in de Maria Magdalenakerk door de VOV te laten uitvoeren. Alle medewerking, kaartverkoop, publiciteit werd toegezegd. En het Kerst-oratorium van Kuiler werd op 29 december 1948 uitgevoerd in Goes, met

dezelfde bezetting als in Vlissingen, maar het werd een debacle. Een bestuurslid van de GOV trok kort tevoren alle bakelieten stekkers van de twee enthousiastelingen eenzijdig uit het idee, daarbij roepend dat 'dit voor de vreemde indringers een strop zou gaan worden'. Dat is juist gebleken, maar dat werd pas duidelijk na aankomst op het Goese station, toen geen affiche te vinden was en er praktisch geen kaart verkocht was. Hoewel de VOV met nog meer overtuiging had gezongen, volgens PZC, was er zo weinig publiek, dat werd afgesloten met een tekort van f 742,02.

Ooggetuigen

Via eigen zangklassen, de in zwang geraakte Methode Gehrels en het echtpaar Kuiler-Puijpe¹⁰ aan het roer, toverde de VOV begin jaren vijftig een eigen jongenskoor uit een hoed voor de eerste *Matthäus-Passion*, in 1952. Negentig jongens werden geronseld op de lagere scholen van de

Voor de stadhuisbouw soms hoorbaar tot ver op de 'Gobi', maar dit is ca 1968, de VOV oefenend in een lokaal van de RHBS, aan de piano Annie Smit-Minderhoud (1908-1989), opvolgster van Annie Meijer. Wie herkent zangers of zangeressen, want niet alle namen zijn bekend! Meld het de redactie.

stad, Kuiler selecteerde er tweeënzeventig, volgens de PZC. Zij kregen als dank van de VOV een prettige middag in Concordia in de Palingstraat aangeboden. 'Er komt heel veel, waarom jullie zo moeten lachen, dat je in geen weken meer lachen kan. Goochelaar, poppenkast, non-stop organist, zang enz...en een kleine wedstrijd in zingen voor jongens van het Jongenskoor', zegt het gestencilde intekenformulier voor de prettige middag.

Ideeën voor een jongenskoor doen nu weer opgeld onder andere door de laatste ervaring met restanten van de Zeeuwse Koorschool. Invaldirigent Johan Sonneveld, op de dag van het concert in 2013 ermee geconfronteerd, zette de jongens strak aan zijn rechterzijde, maar beweerde dat er geen geluid uit kwam. Hij keek vervolgens gedwongen maar een andere kant op en haalde alles uit ons koor en orkest. Eerder werkte de VOV met jongens uit Breda of Antwerpen die meer dan gemakkelijk over het koor heen kwamen.

Ooggetuigen worden zeldzaam, maar VOV-koorlid Alice d'Huy-den Engelsens noteerde over de Kuilers: 'Het echtpaar Kuiler woonde redelijk riant aan de Korte Delft in Middelburg. In één van de kamers stond een enorme vleugel, waaronder altijd twee onfris ruikende boxers lagen te snuiven en te snotteren. Mw. Kuiler-Puijpe, klein corpulent van gestalte, nam plaats achter de vleugel en begon met toonladders en inzingoefeningen. In 1959 werden mijn vriendinnetje en ik gevraagd bij het Middelburgs Mannenkoor onder leiding van Jan Kuiler als 'engelen' te zingen op hun kerstconcert in de Nieuwe Kerk. Dat moest vanaf het grote orgel bij organist Jan Rijn. Het stuk werd door mw. Kuiler ingestudeerd, onder supervisie van haar man.' De PZC (28-12-1959) noemt in de recensie inderdaad de twee jeugdige sopranen die met begeleiding van het koor een ontroerend moment opleverden. 'Ondanks de hondenlucht was het verder gezellig', vervolgde Alice, 'wij kregen meestal een kopje thee met iets lekkers erbij en zij vertelde honderduit over

muziek en componisten, tenminste als me-
neer niet thuis was, want dan was het al-
leen maar les. Hij was nogal kort door de
bocht. Tot mijn 15e was ik bij haar op les,
daarna hebben wij als gezin Middelburg
verlaten. Echter ik ben nog een keer te-
gen Pasen samen met mijn vijf jaar oudere
broer op de fiets naar Vlissingen gegaan
om de Johannes-Passion bij te wonen, ik
vermoed omstreeks 1960. Dat was een
uitvoering van de VOV onder leiding van
Jan Kuiler in de toen nog Spartaanse Sint
Jacobskerk met steile kerkbanken, maar ik
weet dat ik enorm heb genoten en er niet
over uit gepraat raakte... Die herinneringen
zijn me zeer dierbaar.' De uitvoering van de
Johannes in 1960 werd door G.A. de Kok
gerecenseerd als een der beste concerten
door de VOV gegeven.

Herinneringen heb ik aan de oude RHBS,
hoek Paul Kruger-/Brouwenaarstraat, waar
in de jaren zestig op warme zomeravon-
den met openstaande ramen onder Kuiler
of Manneke werd gerepeteerd en waarbij ik
fietsend de zang tot ver op de 'Gobi' bleef
horen.

Op mijn netvlies ook nog het beeld vanaf
de harde banken, 'all's set', orkest ge-
stemd, dirigent, solisten gekapt en gebei-
teld om op te kunnen komen, publiek on-
rustig schuifelend, en dan, twee minuten
voor aanvang, de dienstauto van de Com-
missaris der Koningin die voorgleed en
spoedig daarna voorzitter Van Nassau voor
het echtpaar uit optrekkend, de gehele
lengte van het middenpad der OLV kerk
benuttend, om vooraan neer te strijken...
Op de website kunt u, met dank aan oud-
voorzitter Burger, alle gegeven VOV-con-
certen terugvinden.

Dirigenten

Jan Kuiler nam afscheid van de VOV in
1967, hij was al ruim in de zeventig.¹¹ De
grote verdiensten van Kuiler sluiten naad-
loos aan bij de tijd dat *Messiah* van Händel
in het Duits werd gezongen en grote ora-
toria en passionen gecoupeerd werden

**Sint Jacobskerk 5 april 2003 : Dirigent Henk J. Harinck neemt afscheid van de VOV met Bachs Matthäus-Passion, solisten, Brabantsch Muzyk Collegie en het Sacramentskoor Breda.
Foto Koos Borg.**

gebracht. Er waaide vervolgens bijna vijf jaar een frissere wind na het aantreden van Daan Manneke (1939-). Hij was gedreven en anders geworteld dan Kuiler en had zijn contacten richting Brabant en Vlaanderen: www.daanmanneke.nl.

In 1973 kwam Izaak Ruissen (1933-2005) uit Goes, de VOV had toen twee tenoren. Ging het richting een uitvoering, dan reed er wekelijks een auto uit Goes met vijf tenoren op aanwijzing van Ruissen naar Vlissingen. Eén tenor uit die auto, mevrouw Yvonne Cabboort, is nog steeds bij de vereniging! Een andere tenor uit Goes was

Henk J. Harinck (1942-). Hij studeerde koordirectie en stapte in 1980 zelf op de dirigentenbok en bleef ruim twintig jaar. Hij leidde overdag een bedrijf in Goes, maar ook het Bevelands Kamerkoor en bijna dertien jaar het kleinkoor Cappella Terra Tremens, opgetuigd uit de VOV, waarmee tot in Eisenach werd gezongen. In het sinds 1999 optredende Walcherse Bachkoor BWV zijn ook resten aanwijsbaar uit de Harinck VOV-tijd. Hoe tegengesteld aan de hier beschreven periode is de aandacht in de media voor zo'n Bachkoor BMW, dat geen cantate schuwt, in voorgeschreven vorm regelmatig cantates tijdens een ere-

dienst uitvoerend. Kranten recenseren geen kerkdiensten, maar ook toen bij het 10-jarig bestaan feestelijk werd uitgekapt met Bachs topwerk *Hohe Messe*, met topdirigent en ensemble, lees je niets in de pers over deze enthousiastelingen die belangeloos, uit liefde voor Bach en zijn muziek en de vreugde van het zingen semiprofessioneel presteren op de toppen van hun kunnen. Over 100 jaar kun je er niets van vinden, daar denk ik dan over na.

Maar tot slot de VOV: na Harinck dirigeerde Lukas Groen uit Rotterdam (2003-2008), een vakman, maar toen meer orkest- dan koorman. Sinds september 2008 zijn we blij met Pim Overduin uit Middelburg, met pianist/repetitor Jos Vogel aan zijn zijde. Misschien bezoekt u ons jubileumconcert, Mendelssohns *Elias*, op 17 december 2016?

Over de auteur: HENK FEIJ (1951) werkte als muzikredacteur/samensteller bij de regionale omroep van Zeeland, is muziekliefhebber en verzamelt vanuit een brede belangstelling voor zijn geboorteplaats. Hij publiceerde eerder in Den Spiegel en in Zeeland en was co-auteur van 'Brommers, Gitaren en Spandoeken' van J.B. Kuipers, over 50 jaar jong in Zeeland.

Bronnen & Literatuur & Noten:

Krantenbank Zeeland:

- *Vlissingsche Courant* (VC)
- *Middelburgsche Courant* (MC)
- *Zeeuwsch Dagblad*
- *PZC*

- Meerman, Adri; Tramper, Ad; Verdonk-Rodenhuis, Aafke, *Het leven in Vlissingen*, No. 2, themanummer Toerisme, april 2016
- Scherft, P. *Een Speurtocht Door Zeeuws Muziek verleden*, Middelburg 1984
- Notulen Vlissingse Oratorium Vereniging 1946-1992

Noten

- 0 Feij, Henk. In en Om de kerk: Wereldlijke herinneringen bij de opheffing van de Petruskerk. Den Spiegel nr 2/2004
- 1 Nonnekes, Luc. De gemengde zangvereniging 'Looft den Heer'. Den Spiegel, januari 1997
- 2 Ponsioen, Marjoeska. Jan Kuiler 27 juni 1893-15 november 1976; het leven van een Middelburgs Musicus onder de loep genomen, Zeeland 3/1 1994
- 3 Leeuwen, J.L. van. Kent u ze nog... de Vlissingers deel 2, (38), Zaltbommel 1978
- 4 Zoeren, Elbert van. De Muziekuitgeverij A.A. Noske (1896-1926)-Haarlemmerliede 1987
- 5 Schmidt, Christian Martin (red.) e.a. De Matthäus-Passion, 100 jaar passietraditie van het Koninklijk Concertgebouw, Bussum 1999
- 6 De Telegraaf, 3 oktober 1961
- 7 Feij, Henk. Simon Landsman 1888-1960 'Mij spreekt het orgel een tale', Zeeland 4/1995
- 8 Cysouw, Kees 'Het Zeeuws Orkest de hobby voorbij', PZC, 17 september 1988
- 9 idem als)7
- 10 Kuiler had met zijn eerste vrouw Elisabeth A. Nonhebel (1897-1990), van wie hij scheidde in 1927, een schooltje voor zang- en muziekonderwijs. Na de scheiding gaf hij lessen alleen. In 1928 trouwde hij met Gretha de Vries (1902-1943). In 1947 met Elisabeth Puype (1908-2008), die andermaal met hem een bloeiende zang- en muziekschool leidde en in Middelburg en Vlissingen uitvoeringen gaf.
- 11 Op het podium onder andere bloemen van Kuilers oude vriend, de uit vroeger dagen beroemde bariton Willem Ravelli (Vrije Volk, nov. 1967)

Verbannen naar Robbeneiland

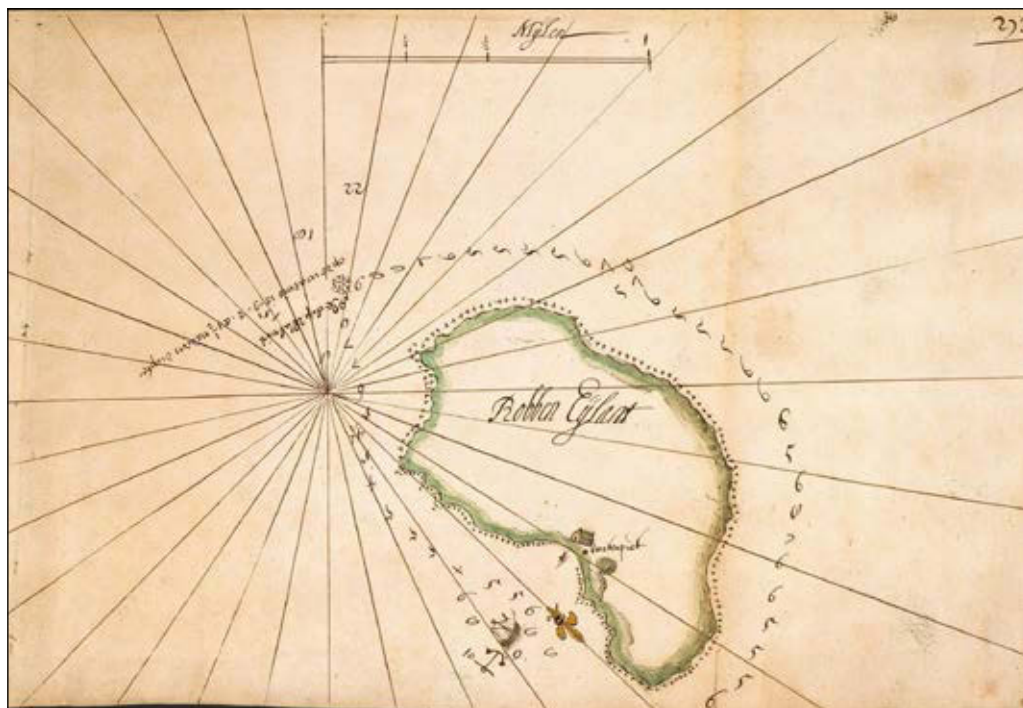
JOHAN FRANCKE

De uit Vlissingen afkomstige jongen Aldert Gijbels was als verstekeling aan boord van het VOC-schip *Berg Sina* verborgen. Toen hij eenmaal op zee werd ontdekt was er geen weg terug meer. Omdat er aan boord altijd wel klusjes te klaren waren werd Gijbels als konstabelsjongen aangesteld. Hij werd dus het hulpje van de man die verantwoordelijk was voor het functioneren van het geschut aan boord.

Of hij zijn werk goed heeft opgepakt is niet bekend, maar in de bak waarin hij werkte (een werkeenheid van circa acht tot twaalf mensen) boterde het kennelijk niet. Rond zes uur 's morgens op 26 december 1690 weigerde hij op bevel van konstabelsmaat Pieter Pieterse om een 'rode vis' schoon te maken. Pieterse berispte hem omdat hij zijn meerdere was en meende 'oock selfs een vuytstlagh te geven'. Een normale disciplinaire maatregel in die tijd, voor wie een

bevel van een hogere niet gehoorzaamde. Gijbels was nog steeds niet van plan te gehoorzamen en Pieterse toog naar de konstabelskamer om daar een stuk touw te halen om Gijbels te 'kastijden.' Deze bedacht zich geen moment, trok een puntmes en stootte in het gezicht van Pieterse terwijl hij uitriep: 'Gij hebt het al weg, gij hebt het al weg!' Dit ging met zulke kracht dat het mes van boven door de muts van Pieterse naar beneden stak, dusdanig dat Pieterse een kwetsuur aan de wang opliep tot onder het kaakbeen. Voor de fijnproevers wordt nog vermeld dat het mes was gevoerd met vilt, en gevoldert met dubbel zeildoek en bekleed met penasse.

Het zal duidelijk zijn dat Gijbels voor dit vergrijp streng werd gestraft. Zijn vonnis is dan ook opgetekend in de sententies van het *Argief van die Raad van Justisie van die Kaapkolonie*. Normaalgesproken werd rechtspraak aan boord van schepen

Kaart van Robbeneiland, circa 1656 (Nationaal Archief Den Haag)

uitgeoefend door de in de Scheepsraad en Brede raad zittende officieren die onder het gezag en uit naam van de Staten-Generaal en de VOC handelden. Regels en plichten stonden in de artikelbrief opgesteld en aan de hand daarvan werd gevonnist. Het waren echter vooral de overtredingen ten aanzien van de artikelbrief die mensen zwaar werden aangerekend omdat ze de moraal ondermijnden. Voor het plegen van messentrekkerij werden lijfstraffen geëist. Normaliter werd een messentrekker die zijn slachtoffer had verwond gestraft door hem met een mes door zijn hand aan de mast vast te nagelen. Hij kon zich alleen bevrijden door het mes zelf door zijn eigen hand te trekken om los te komen. Bij dit soort straffen werden het misdrijf en de straf op symbolische wijze aan de toeschouwers kenbaar gemaakt en verbonden. Ging het om halsmisdrijven en was men in de nabijheid van een haven dan werd de verdachte aan wal gebracht en daar voor de rechter gebracht, doorgaans de gouverneur, en dat gebeurde in het geval van Gijbels. Bij Kaap de Goede Hoop waren alle functies zoals wetgeving, uitvoerende macht en rechtspraak in de handen van de Politieke Raad gelegd. De gouverneur was daarvan voorzitter en die werd bijgestaan door een militaire sergeant; een secretaris en een boekhouder zaten eveneens in de raad. Zaken aangaande opvarenden werden altijd in samenspraak tussen de Politieke Raad en de Brede raad van de vloot opgelost. In de periode dat Gijbels aan de Kaap verbleef was Simon van der Stel commandeur (1679-1699) en vanaf 1691 gouverneur. Deze gouverneur was tevens de man die de wijnbouw aan de Kaapkolonie initieerde. Gijbels heeft waarschijnlijk vast gezeten in het stenen kasteel de *Goede Hoop*, dat nog steeds bestaat en in 1666 gebouwd werd om het originele houten fort van Riebeeck uit 1652 te vervangen.

Op zoek naar de Zeeuwse wortels van Gijbels blijkt er weinig informatie beschikbaar. Aldert Gijbels komt namelijk niet in de VOC-administratie voor. Dat is op zich niet vreemd, hij bevond zich immers als

verstekeling aan boord van de *Berg Sina* en heeft wellicht nooit op een monsterrol gestaan. In 1683 komt in de administratie van het Arm-, Gast- en Weeshuis van Vlissingen wel de wees Allaert Gijbels voor die dat jaar op een VOC schip vertrok. Het was gebruikelijk dat wezen, zodra ze de juiste leeftijd hadden, bij de VOC in dienst werden genomen. Of het hier Aldert betreft of een oudere broer of neef weten we niet. Dezelfde Allaert komt in de VOC administratie voor. Hij monsterde op 18 januari 1683 aan op het schip de *Hollandse Tuin* van de Kamer Zeeland, waarmee hij op 31 oktober van datzelfde jaar in Batavia arriveerde. Als begunstigde stond de Weesschool te Vlissingen in de boeken. Opmerkelijker is echter dat het schip *Berg Sina* niet in de administratie voorkomt. Hoewel particuliere schepen wel voorkwamen op de westkust van Afrika, waren dit er op de Kaap toch zeker alleen van de VOC. Als Allaert en Aldert dezelfde zijn moet hij in 1683 wel erg jong zijn geweest, immers in 1690 werd Aldert als konstabelsjongen aangesteld. Hij was dus nog steeds niet volwassen. Dit was een typische functie voor lenige jongens die in alle hoeken en gaten van het schip konden komen. Waarom zou hij overigens ook als verstekeling meegaan als hij al eens in dienst van de VOC was geweest? Of we hier dus met dezelfde persoon te maken hebben is twijfelachtig omdat meer bijzonderheden over de herkomst van de familie van Aldert Gijbels niet te vinden zijn.

Wel bekend is het vonnis dat bij afwezigheid van Van der Stel door loco-fiscaal Cornelis Johannes Simons op 19 april 1691 op het Kasteel van Kaap de Goede Hoop over Gijbels werd uitgesproken. Dat was bijna vier maanden nadat Gijbels zijn misdaad had begaan. Drie personen hadden onder ede verklaard hoe Gijbels zijn mes had getrokken en Pieterse had gestoken. Zelf had hij zijn daad vrijwillig bekend. Gijbels werd ervan beschuldigd Pieterse 'quadaerdelijk en met een boos opset van 't leven ter dood te brengen.' Poging tot moord dus. De eis van de Raad van Justitie gehoord hebbende kwam loco-fiscaal Simons tot de volgende

uitspraak: 'Hij zal worden opgebracht op de plaats waar men gewoon is criminele sententiën te executeren en daar aan een paal gebonden zijnde met roeden 'wel strengelijck' gegeesselt te worden en verder voor de tijd van drie jaar op Robbeneiland op kosten van Justitie zal worden vastgehouden.' Ruim 250 jaar voordat Nelson Mandela door het apartheidsregime naar de gevangenis van Robbeneiland werd gebracht zette de Vlissinger Aldert Gijbels voet aan wal van de strafkolonie op tien mijl voor de kust van Kaapstad om er zijn zonden te overdenken. Hoe het verdere leven van Gijbels er uitgezien heeft is niet bekend.

Over de auteur:

JOHAN FRANCKE is historicus en als informatiespecialist van de afdeling Kennisdiensten en Onderzoek verbonden aan de Zeeuwse Bibliotheek te Middelburg. Hij publiceert regelmatig over de (maritieme) geschiedenis van Zeeland in de Nieuwe Tijd.

Literatuur

- J.R. Bruijn, F.S. Gaastra en I. Schöffer, *Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries. Volume I. Introductory volume RGP 165* ('s-Gravenhage, 1987).
- Femme S. Gaastra, *De geschiedenis van de VOC* (Zutphen, 1991).
- Bart de Graaff, Caesar Hulstaert en Corine de Maijer, *Zeeuwen aan de Kaap. Verhalen uit Zuid-Afrika* (Vlissingen, 2014).
- Herman Ketting, *Leven, werk en rebellie aan boord van Oostindiëvaarders, 1595-1650* (Amsterdam, 2003).

Archivalia

- Gemeentearchief Vlissingen
 - Arm-, Gast- en Weeshuis, inv.nr. 4010, Weesboeken 14 september 1665-9 september 1801.
- Nationaal Archief, 's-Gravenhage
 - <http://vocopvarenden.nationaalarchief.nl>
- Staatsargief Kaapstad, Zuid-Afrika.
 - Die Argief van die Raad van Justisie van die Kaapkolonie, 1652-1843, inv. nr. 780.
 - Criminal Sentences, 1652-1697, fol. 877-879.
- Zeeuws Archief, Middelburg
 - www.zeeuwengezocht.nl

Een Vlissings-Amsterdams huwelijk in 1672

Het verhaal van Jasper Ingels en Maria Christina Bartolotti van den Heuvel tot Beichlingen

JACO SIMONS

Dit artikel is het vervolg op de eerdere publicatie in *Den Spiegel* 'Raadsheer Apollonius Ingels en Maria Schot'.* Daarin maakten we kennis met de magistraat Apollonius Ingels, eigenaar van een huis in de Hellebardierstraat – dat nu deel uitmaakt van het Gemeentearchief Vlissingen – en tevens de grondlegger van de voorname buitenplaats Swanenburg.

In deze bijdrage pak ik de draad op bij Apollonius en Maria's oudste zoon. Deze nazaat trouwde, na de dood van zijn eerste vrouw, in 1672 met een dochter van één van de rijkste Amsterdammers van de Gouden Eeuw, Guillelmo of Willem Bartolotti van den Heuvel. Twee interessante families werden toen met elkaar verbonden. Ofwel: het Vlissings-Amsterdamse huwelijk tussen Jasper Ingels en Maria Christina Bartolotti van den Heuvel. Laten we eens luisteren wat deze echtelieden zelf te vertellen hebben over hun leven.

Jasper

"Ik ben Jasper Ingels. Men noemt mij vaker Gaspar dan Jasper. Ik ben geboren op 15 augustus 1627 in Vlissingen als oudste kind van Apollonius Ingels en Maria Schot en werd vernoemd naar mijn grootvader Jasper Bouwense Schot. Mijn ouders kregen nog twee zonen, Ingelbert en Apollonius jr., en één dochter, Sara. Enkele jaren na mijn geboorte, liet mijn vader de indrukwekkende buitenplaats Swanenburg bouwen. Dat was een prestigieobject aan de voet van de duinen, net buiten Vlissingen op het grondgebied van de ambachtsheerlijkheid Koudekerke. Hij had natuurlijk ook een huis in de stad. Dat stond in de Hellebardierstraat.

Portret van Apollonius Ingels, grondlegger van Swanenburg en vader van Jasper Ingels. (collectie: Zeeuws maritiem muZEEum, bruikleen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen)

Mijn vader was secretaris van Vlissingen en werd in 1631 benoemd tot gecommiteerde raad (een soort gedeputeerde) bij de Staten van Zeeland en ter Admiraliteit. In verband met die functie verhuisden wij naar het Abdijcomplex in Middelburg. Ruim twee jaar hebben wij hier slechts gewoond, want mijn vader stierf op jonge leeftijd. Ik kan mij dat goed herinneren want ik was toen zes jaar. Na mijn vaders dood keerde mijn moeder met haar kinderen terug naar Vlissingen. Wij gingen in de Nieuwstraat wonen.

Mijn moeder had haar jeugd doorgebracht in het huis op de oostelijke hoek van het Lange Groenewoud en het Dortsmanslop.

Dit 'slop' was genoemd naar de groot- of overgrootvader van Adriaan Dortsman, de beroemde architect die Vlissingen achter zich liet en vanaf 1665 furore maakte in Amsterdam.

In 1643 werd ik toegelaten tot het prestigieuze gymnasium in Middelburg. Na mijn rechtenstudie in de Franse stad Nantes keerde ik in de zomer van 1649 terug in Vlissingen en ging weer bij mijn moeder in de Nieuwstraat wonen. In september liet ik mij inschrijven als lid van de Nederduits-Gereformeerde kerk en al op 19 november werd ik op 22-jarige leeftijd benoemd tot raad in Vlissingen. In 1650 en 1651 was ik schepen (een soort wethouder) en in 1652 en 1653 burgemeester van mijn geboortestad. Tijdens de periode dat ik magistraat van Vlissingen was, zorgde mijn moeder er voor dat onze buitenplaats Swanenburg op mijn naam kwam te staan.

Tijdens mijn burgermeesterschap trouwde ik met mijn 17-jarige nicht Cornelia Cau. Zij was een dochter van mijn tante Johanna Ingels en oom Bonifatius Cau. Cornelia schonk mij zeven kinderen, waarvan er vier al jong het leven lieten.

Na mijn afscheid van het Vlissingse stadsbestuur volgde ik op 4 februari 1654 de roemruchte Johan Ghyselin op als gecommitteerde raad wegens Vlissingen bij de Staten van Zeeland en bij de Admiraliteit. Als gevolg van mijn nieuwe functie verhuisde ik met mijn gezin naar het voor mij vertrouwde adres op het Abdijcomplex in Middelburg. Ik zou het gewestelijke raadschap maar liefst 25 jaar lang vervullen. Daarmee overtrof ik mijn grootvader die dit ambt 23 jaar had uitgeoefend.

Na de dood van mijn Cornelia in 1670 hertrouwde ik twee jaar later. Mijn tweede vrouw was de van oorsprong Amsterdamse, maar al twaalf jaar in Middelburg wonende Maria Christina Bartolotti van den Heuvel. Zij schonk mij één kind. Onze dochter heette Jacoba en zij zou later in het huwelijk treden met Constantijn van Reigersberg. Na zijn vroegtijdige dood hertrouwde Jacoba met Constantijns neef Johan van Reigersberg. Die verbintenissen betekenden een herhaling van de geschiedenis,

want mijn grootvader, Ingel Leunisse, was ook getrouwd met een dame uit dit aanzienlijke Veerse geslacht; mijn grootmoeder was namelijk Sara van Reigersberg.

Op 8 april 1679 verliet ik mijn aardse bestaan 'Onder de Abdijpoort'. Zo luidde het adres van de dienstwoning van de Vlissingse gecommitteerde raad. Mijn woonruimte bevond zich weliswaar westelijk naast de Abdij- of Zuidpoort, maar de entree lag letterlijk onder de poort. Ik werd in de Koorkerk bijgezet in ons familiegraf, letterlijk op een steenworp afstand van mijn huis. In het graf lagen ook mijn vader en grootouders begraven.

Om de armen van de stad Vlissingen te ondersteunen, liet ik een legaat na van 50 pond Vlaams aan de diaconie van de Nederduits-Gereformeerde kerk van mijn geboorteplaats."

Maria Christina

"Mijn naam is Maria Christina Bartolotti van den Heuvel tot Beichlingen. Ik ben in 1642 geboren als dochter van Guillelmo of Willem Bartolotti van den Heuvel en Jacoba van Erp. Ik had vier broers en drie zussen. Met trots kan ik zeggen dat niemand minder dan de beroemde Joost van den Vondel een bruiloftslied schreef voor mijn ouders. En over grote dichters gesproken: Pieter Corneliszoon Hooft ofwel P.C. Hooft was met mijn tante Christina van Erp getrouwd. Zij woonden op het indrukwekkende kasteel Muiderslot, niet ver van Amsterdam.

Ik kan mij voorstellen dat mijn Italiaanse naam Bartolotti om enige uitleg vraagt. Mijn grootvaders oom was Giovanni Baptista Bartolotti uit Bologna. Hij liet zijn lucratieve handelsonderneming na aan mijn grootvader op voorwaarde dat die Bartolotti aan zijn naam Van den Heuvel zou toevoegen. Mijn grootvader had daar natuurlijk weinig bezwaar tegen. De toevoeging Beichlingen heeft te maken met een gebied in het Duitse Thüringen. Onze familie stamt af van de graaf van Beichlingen.

Mijn vader was koopman en bankier en één van de rijkste inwoners van Amsterdam. Wij woonden in een prachtig 'stadspaleis'

Het Huis Bartolotti, één van de beroemdste en grootste grachtenhuizen van Amsterdam. Zowel rechts als links zijn de knikken in het huis te zien. (foto: Jaco Simons)

aan de Herengracht, dat rond 1618 in opdracht van mijn grootvader op een dubbel perceel was gebouwd. Later werd onze woning het 'Huis Bartolotti' genoemd. Naast dit pand in het drukke Amsterdam bezat mijn vader een buitenplaats bij Soest. Het landgoed heette toepasselijk Heuvel en Dael. Mijn vader overleed toen ik 16 jaar oud was. Ik werd, nadat ik meerderjarig was verklaard, voor een deel eigenaar van zijn buitenplaats.

In 1660 trouwde ik in mijn geboorteplaats Amsterdam met de Zeeuw mr. Johan Thibaut. Daarmee volgde ik de Thibautlijn van mijn oma. Johan was mijn achterneef. Mijn grootmoeder en zijn grootvader waren namelijk broer en zus. Ons huwelijksfeest vond plaats in ons prachtige huis aan de Amsterdamse Herengracht.

Johan Thibaut was heer van de ambachtsheerlijkheid Aagtekerke, net als zijn vader Hendrick, en griffier bij de Rekenkamer van Zeeland. Hij nam mij mee naar het Zeeuwse eiland Walcheren waar wij gingen wonen in Middelburg. Samen kregen we drie kinderen.

Mijn zus Constantia trouwde in 1665 met Johans broer Christiaan Thibaut. Constantia was toen zowel mijn zus als schoonzus. Eén van mijn andere zussen was Jacoba, een losbandig type met een slechte reputatie. Na vele onstuimige affaires, waarbij zij een hele rits mannen had versleten, trouwde zij met de Amsterdamse burgemeester en diplomaat Coenraad van Beuningen. Hij werd letterlijk waanzinnig van haar. Uit wanhoop tekende hij met zijn eigen bloed allerlei tekens op de voorzijde van zijn huis aan de Amstel 216 in Amsterdam. De symbolen heeft men er naar het schijnt nooit meer af kunnen krijgen. Het pand kreeg de naam 'Het huis met de bloedvlekken'.

Na mijn mans dood hertrouwde ik het jaar daarop, in 1672, met de vijftien jaar oudere Jasper Ingels. Net als voor mij, was het voor mijn man zijn tweede echtelijke verbintenis. Ik bleef weliswaar in Middelburg wonen, maar verhuisde naar het Abdijcomplex. Daar schonk ik Jasper één kind.

Vooraf gedurende de zomer vertoefden wij op Swanenburg, waar ook mijn schoonmoeder Maria vaak te vinden was. Maria

Twee indrukwekkende pronkstukken

De hoge pronkfactor was in de zeventiende eeuw zo'n beetje van levensbelang. "Toon je rijkdom op overdreven wijze. Dat levert status op en dan openen de deuren zich vanzelf", zo lijkt de gedachtegang te zijn geweest in die tijd. Je ziet dat onder meer terug als je voor het Huis Bartolotti in Amsterdam staat en het wordt duidelijk als je de prent van Hof Swanenburg bij Vlissingen bestudeert. (zie illustraties)

Het indrukwekkende Huis Bartolotti werd rond 1618 gebouwd in Hollandse renaissancestijl. Het pand werd gerealiseerd in een bocht van de Herengracht op een dubbel perceel, waardoor er een huis ontstond met twee 'knikken'. Het ontwerp werd vaak toegeschreven aan de beroemde architect Hendrick de Keyser, maar daaraan wordt nog steeds getwijfeld.

In 1689 werd het enorme pand gesplitst waardoor er twee woonhuizen ontstonden. Beide gingen vanaf dat jaar in de verhuur. Tot 1717 zou het geheel in het bezit blijven van de familie Bartolotti van den Heuvel.

Tegenwoordig houdt de Vereniging Hendrick de Keyser kantoor in het gehele, oorspronkelijke pand aan de Herengracht 170-172.

Hof Swanenburg werd rond 1630 door Apollonius Ingels opgericht en bleef tot april 1727 in het bezit van zijn nazaten. Tussen 1727 en 1730 werd de buitenplaats afgebroken.

Swanenburg wordt op een prent afgebeeld in Mattheus Smallegange's Nieuwe Cronyck van Zeeland (1696). De tekening geeft een geïdealiseerd beeld van de werkelijkheid, waardoor Swanenburg omvangrijker lijkt dan het eigenlijk was. Toch moet deze buitenplaats één van de grootste op Walcheren zijn geweest. Dat suggereren de gebroeders Hattinga althans. De cartografen noteerden op hun kaart van Walcheren uit circa 1750 't geslegte Slot Swanenburg'. Dat duidt op een landgoed van kasteelachtige allure.

Hoewel de familie Ingels ook een huis in de stad Vlissingen bezat, viel dit pand in vele opzichten niet te vergelijken met het beroemde Huis Bartolotti in Amsterdam. Er is echter wel iets bijzonders over het Vlissingse pand te melden. In maart 1625 bracht de beroemde rechtsgeleerde en schrijver Hugo de Groot, samen met zijn favoriete zwager Nicolaes van Reigersberg, een bezoek aan dit huis, dat toen in bezit was van de vader van Jasper Ingels. Het bewuste pand vormt tegenwoordig een onderdeel van het Gemeentearchief Vlissingen, dat in de Hellebardierstraat is gelegen.

Hof Swanenburg. Een indrukwekkende buitenplaats, destijds net buiten Vlissingen gelegen. Tussen 1727 en 1730 werd Swanenburg gesloopt. (prent uit: Mattheus Smallegange, Nieuwe Cronyck van Zeeland, Middelburg 1696, p. 672)

Schot was een krasse dame. Zij werd 86 jaar oud en was bij haar overlijden in 1694 maar liefst 60 jaar lang weduwe geweest. Zij overleefde haar vier kinderen en zelfs een aantal kleinkinderen.

Mijn huwelijk met Jasper Ingels duurde slechts zeven jaar. Mijn man overleed al in 1679. Zelf blies ik mijn laatste adem pas uit in 1701.”

- * Jaco Simons, 'Raadsheer Apollonius Ingels en Maria Schot', in: *Den Spiegel*, jrg. 31 nr. 3. In dit artikel staat overigens abusievelijk vermeld dat Maria Schot in 1679, via haar zoon Jasper en diens schoonouders, eigenaresse werd van de buitenplaats 't Huys ten Duyne in Oostkapelle. Maria Schot kreeg na de dood van Jasper in 1679 'slechts' een stuk bos/vroongebied van 10 gemeten en 36 roeden in handen. Deze grond grensde aan de genoemde buitenplaats.

Over de auteur: JACO SIMONS, studeerde kerkorgel en piano aan het conservatorium. Naast het docentschap muziek houdt hij zich bezig met archiefonderzoek. Hij publiceerde in de bladen *Den Spiegel*, *Arneklanken*, *Klaver Vier*, *Nehalennia*, *Saillant* en *De Wete*.

Bronnen

- H. de Groot, *Briefwisseling van Hugo Grotius*, deel XVII, pagina 256, Den Haag, 2001.
- G. Leonhardt, *Het huis Bartolotti en zijn bewoners*, Amsterdam 1979.
- J. Simons, 'Zwanenburg', in *De Wete*, jrg. 37 nr. 3.
- J. Simons, 'Johan Ghyselin en De Barlaeus', in *Nehalennia*, nr. 189, najaar 2015.
- M. Smallegange, *Nieuwe Cronyck van Zeeland*, Middelburg 1696.
- K. Zandvliet, *'De 250 rijksten van de Gouden Eeuw'*, Amsterdam 2006. Guillelmo Bartolotti van den Heuvel sr. staat in de rangschikking op nummer 5.
- www.geertmak.nl/nl
- Zeeuws Archief
 - Collectie Zeeuwse Genealogieën, inv. nr. 4 (p. 14 en 26) en inv. nrs. 166, 242 en 325.
 - Familie Van Reigersberg-Versluys, inv. nrs. 69, 70 en 71.
 - Rechterlijke Archieven Zeeuwse Eilanden, inv. nr. 1299, fol. 148vo en 186vo.; inv. nr. 1300, fol. 21.
 - Handschriftenverzameling Rijksarchief in Zeeland, inv. nr. 365.
 - Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', inv. nr. 59351. Begraaflijst met vermelding van Jasper Ingels (1679).
- Gemeentearchief Vlissingen
 - Hervormde Gemeente Vlissingen; Kerkenraad en Kerkvoogdij, inv. nr. 482, fol. 245, lidmatenboek 1613-1654.
 - Hervormde Gemeente Vlissingen; Diaconie, inv. nr. 212. Legaten.
 - Oud-rechterlijk archief Vlissingen, inv. nr. 750, fol. 92. Huizenlegger.

Verhalen van het Bellamypark

DICK BROERS

Op 6 november 2015 is door wethouder Sem Stroosnijder het eerste Vlissingse bordje in gebruik genomen waarmee via een QR-code informatie wordt ontvangen op smartphones bij historische plaatsen in Zeeland. Ze worden Zeeuwse Ankers genoemd. Het is een initiatief van het SCEZ om door middel van verhalen landschap en historie met elkaar te verbinden.

De bijeenkomst vond plaats in stadscafé de Dichter, het geboortehuis van Jacobus Bellamy en enkele 'bewoners' van het Bellamypark vertelden bij die gelegenheid over hun belevenissen achter één van de gevels. Als voormalig collectiebeheerder van het Stedelijk Museum Vlissingen was ook ik uitgenodigd om mijn verhaal te vertellen en hieronder een bewerking daarvan.

Cultuur en historie samen

Vanaf 1 januari 2016 werken de Cultuurwerf en het Zeeuws maritiem muZEEum samen onder één dak. Zijn wij, als vrienden van het muZEEum, dan ook ineens vrienden van de hedendaagse kunst? Dat lijkt vanzelfsprekend, maar samenwerking tussen hoeders van de historie en die van vernieuwers in de kunst was jarenlang onbespreekbaar. De oorzaak daarvan ligt in een besluit van het toenmalige college van B&W in 1981 met betrekking tot verbreding van de mogelijkheden voor exposities van hedendaagse kunst, ten kostte van die van historische voorwerpen. Althans, zo werd het destijds ervaren. Nu sluiten de rijen zich en bijzonder is dat Jacobus Bellamy daarin de rode draad was.

Historische collectie

Het muZEEum, geopend in 2002, toont onder andere de gemeentelijke historische collectie. Die collectie was tot 2000 te zien

in het Stedelijk Museum Vlissingen dat sinds 1926 was gevestigd in het voormalige woonhuis van de familie Van der Os. Vader Van der Os was rijk geworden door de innovatie aan- en verkoop van brandspuiten en had daardoor de bouw van het grote stijlvolle pand aan de Bierkade, nu Bellamypark, kunnen bekostigen.

Dat die historische collectie sinds 1890 permanent getoond kan worden, is mede te danken aan zoon Willem. Nadat die zich een jaar eerder had opgewonden over het besluit van het gemeentebestuur om het gildezilver te verkopen, zodat met de opbrengst daarvan de schuldenlast van de stad enigszins kon worden verlicht, is het

Het Stedelijk Museum aan het Bellamypark ca. 1920. (Prentbriefkaartencollectie Gemeentearchief Vlissingen)

besluit om ook andere oudheidkundige spullen te verkopen aan het museum in Middelburg weer ingetrokken. En daarvoor kon in 1890 in het stadhuis aan de Houtkade de Oudheidkamer worden geopend. Willem van der Os, kandidaat rechtenstudent en zeer belesen, heeft niet lang genoten van zijn succes. Hij overleed in hetzelfde jaar dat de opening plaatsvond. Ondanks zijn jonge leeftijd liet hij een enorme bibliotheek na aan het oud-archief van de gemeente, waarin onder andere het bijna complete oeuvre van Jacobus Bellamy. En een bijzonder toeval is dat beide mannen niet ouder dan 26 jaar zijn geworden.

Bellamypark

Nadat ook de ouders van Willem van der Os waren overleden, is het woonhuis aan het Bellamypark door de nabestaanden geschonken aan de gemeente Vlissingen met als opdracht: het vestigen van een museum. Dit kwam als een geschenk uit de hemel. De oudheidkundige collectie was enkele jaren daarvoor vanuit het stadhuis verhuisd naar de oude Bomvrije toren aan de Boulevard, maar dat gebouw verkeerde in zeer slechte staat. In het nieuwe onderkomen kwam de collectie veel beter tot zijn recht en daar werd ook het oud-archief ondergebracht. Op de bovenste verdieping woonde de huismeester. Of beter gezegd op de bovenste verdieping waren de woonkamer, de slaapkamer en een wc. De keuken was drie verdiepingen lager in de kelder en werd overdag gedeeld met het personeel en de vrijwilligers voor koffie en lunch.

Begin jaren zeventig kocht de gemeente het belendende pandje op nummer 21 en op de begane grond werd een doorgang gemaakt. De conciërge en zijn gezin verhuisde van nr. 19 naar 21. Hun woonsituatie verbeterde daardoor aanzienlijk, maar voor de kinderen was het een aderlating: zij speelden op de zolder van 19 tussen de opgeslagen schilderijen, scheepsmodellen en andere rariteiten en hadden daartussen een modeltreinbaan aangelegd. Later verhuisde ook het oud-archief en de vrijgekomen ruimten werden ingericht met de his-

torische collectie, waardoor de benedenzaal geschikt kon worden gemaakt voor wissel-tentoonstellingen. In 1977 werd daar door Burgemeester Westerhout de eerste tentoonstelling geopend met de woorden: 'een waardevolle aanwinst voor het museum'.

Bellamy 19

Toen eind zeventiger jaren de sectie Beeldende Kunst van de Culturele Raad na een zwervend bestaan door de stad, een permanente plek voor exposities zocht, viel het oog op die mooie, grote, hoge en lichte maar smalle expositieruimte. Het gemeentebestuur kon zich daarin wel vinden en besloot dat het museum tijdens de wintermaanden die zaal daarvoor beschikbaar moest stellen. De expositieruimte werd dan tijdelijk omgedoopt tot Bellamy 19, vernoemd naar de naamgever van het park, Jacobus Bellamy. In 1981 werd de eerste expositie met abstracte kunst van Piet Killaars geopend door wethouder Daan Bruinooge. Hij sprak in zijn openingsrede van een tussenperiode omdat het streven

Bellamypark 30, het geboortehuis van Jacobus Bellamy met gevelsteen, 1979. (Fotocollectie Gemeentearchief Vlissingen)

was hedendaagse kunst en een theater uiteindelijk in één gebouw onder te brengen.

Cultuurverschil

Dat beschikbaar stellen was tegen het zere been van de toenmalige conservator van het museum, die daar zelf graag het hele jaar door historische exposities wilde programmeren. Door die houding heerste tussen hem en de hedendaagse kunstpaus altijd een vrolijk cynische sfeer. Niet dat ze elkaar in de haren vlogen, in tegendeel zelfs: beiden zijn zeer creatieve geesten die elkaar goed aanvulden, maar in deze ‘samenwerking’ ging niet alles van een leien dakje en van harte.

De museumcollega's, getraind om zeer behoudzaam om te gaan met kunst uit oudere tijden, keken hun ogen uit hoe de moderne kunstwerken soms nog ter plekke in elkaar werden getimmerd of met verf bijgewerkt. Soms vonden ze het getoonde prachtig maar vaak zeiden ze tegen elkaar: “hier zijn wij nog niet aan toe”. En, trouw aan de baas, lieten ze zich behoorlijk kennen door, hoewel welkom, afwezig te zijn bij de vernissages. Ja, na afloop kwamen ze langs als de restjes wijn werden uitgeschonken.

muZEEum

Die gedoogconstructie eindigde abrupt toen het Stedelijk Museum Vlissingen na 110 jaar ophield te bestaan als gemeentelijke instelling. De gemeentelijke collectie verhuisde samen met het personeel naar het nieuwe Zeeuws maritiem muZEEum, dat vanaf 2000 wordt beheerd door een private stichting. Hoewel in oppervlakte veel groter dan op het Bellamypark, werd bij de inrichting ervan geen millimeter ruimte gereserveerd voor de activiteiten van Bureau Beeldende Kunst. De directeur van het nieuwe museum was uiteindelijk verlost van de verplichting tot het tolereren van het gebruik van ruimten door derden. Voor de kunstcollectie en het Vestzaktheater is de voormalige Willem III kazerne omgetoverd tot het eigen onderkomen zoals in 1981 was beloofd door wethouder Bruinooge.

Bellamy

Hoe je het ook wendt of keert: de samenwerking van destijds op het Bellamypark leverde wel meer bezoekers op, hoewel dat dan ook weer werd ervaren al een concurrentiestrijd. Gek genoeg heeft Jacobus Bellamy in 1989 onbedoeld tijdens de scheiding, zacht gezegd, reuring veroorzaakt in die competitiestrijd om de bezoeker. Bedacht was dat voor de allerlaatste hedendaagse kunsttentoonstelling in Bellamy 19 vijfendertig Zeeuwse kunstenaars hun visie konden geven op het gedicht ‘Roosje’ van Jacobus Bellamy. Dat dit niet helemaal gelukt is, blijkt uit de recensie in de PZC van Nico Out. Hij sprak zijn verbazing uit over de wel erg vrije interpretatie van de kunstenaars. Fijntjes voegde hij er aan toe dat de tekst van Roosje op zaal lag, dat moeten de kunstenaars dus toch gezien hebben!

Dat Roosje op zaal lag, kwam echter niet uit de koker van die vijfendertig kunstenaars of de hedendaagse kunstpaus. De museummensen hadden namelijk als tegenhanger in een kleine zaal, ook op de benedenverdieping, een piepkleine expositie ingericht met hetzelfde thema. Maar niet met objecten die geïnspireerd waren dóór Roosje, maar: met Roosje zelf. In de vitrines lagen alle versies van het gedicht ‘Roosje’ uit het bezit van het gemeentearchief en van waar het maar te vinden was. En om de sereniteit van een antieke boekencollectie te onderstrepen was achter in het zaaltje een grote ebbenhouten spiegelkast geplaatst waarin een groot deel van de bibliotheek van Willem van der Os, onder andere het bijna complete oeuvre van Jacobus Bellamy. Zo. Dat zal ze leren: zij een mengelmoes van hedendaagse visie op Roosje of wat daar voor door moest gaan, wij het echte werk! Eens kijken wie de meeste aandacht trekt!

Boudewijn Büch

Onbedoeld en zeer onterecht won het museum dit met glans en kreeg daarbij hulp van misschien wel de grootste fan van Ja-

Dichter in het Park,
beeld van Berry Holslag;
onthuld in 2014.
(Foto Dick Broers)

cobus Bellamy die toen leefde. Als verrassing was door Bureau Beeldende Kunst niemand minder dan Boudewijn Büch uitgenodigd om als openingshandeling zijn welbespraakte visie te geven op deze allerlaatste expositie in Bellamy 19. Enkele uren voor de opening had hij al een bezoek aan het museum gebracht, waarbij hij vanuit de gang slechts enkele seconden een blik had geworpen op de moderne installaties over Roosje in de grote zaal, om zich vervolgens anderhalf uur lang volledig te verliezen in alles wat er te lezen viel in het door het museum ingerichte literaire zaaltje. Zo lang was nog nooit iemand in het museum zelf geweest! 1-0

Tijdens de opening gaf Büch voor het selecte gezelschap van vaste openingsgangers een geweldige speech. Hij sprak lyrisch over Bellamy en over Roosje in het bijzonder en zei dat hij dit hele leuke museum het allerleukste vond dat hij ooit had bezocht. 2-0

Over de tentoonstelling zelf repte hij met geen woord en hij sloot af met de oproep om na afloop van de happening vooral niet te vergeten het prachtige kabinetje met het werk van Bellamy in de andere zaal te bezoeken. 3-0

Bij de opening van het Zeeuws Maritiem muZEEum in 2002 was Büch, nu uitge-

nodigd door de directie van het museum, weer gastspreker en weer benadrukte hij dat dit muZEEum toch echt het allerleukste museum ter wereld was. 4-0

Conclusie

Doordat Willem van der Os zijn Bellamy-collectie naliet aan de gemeente Vlissingen, kwam die later terecht tegenover het geboortehuis van Jacobus Bellamy. Maar het moest ook zo zijn dat bij de allerlaatste hedendaagse kunstexpositie een werk van Bellamy centraal stond.

Dat hedendaagse kunst en oudheidkundige zaken nu elkaar opzoeken in een poging van beide tot samen overleven, was lange tijd ondenkbaar. Kunst is lang en het leven is kort, aldus Aristoteles en het is te hopen dat de mogelijkheden voor kunst en cultuur in Vlissingen voor altijd stof doen opwaaien. Want zonder reuring geen kunst en kunst zonder reuring is geen kunst.

Over de auteur:

Dick Broers is projectmedewerker bij Bibliotheek Vlissingen en was jarenlang aan het museum verbonden. Aanvankelijk aan het Stedelijk museum Vlissingen en later het muZEEum.

Magazine Leven in Vlissingen

Vlissingen 700 ligt al weer een half jaar achter ons, maar de geschiedenis van de stad gaat door.

Vanaf begin maart verschijnt er elke twee maanden een magazine dat gaat over de geschiedenis van Vlissingen na 1850. Uitgeverij Optima is de uitgever en het Gemeentearchief Vlissingen verleent haar medewerking. Het eerste nummer gaat over de groei van de stad. Het tweede nummer over toerisme en het derde nummer heeft vervoer als thema. Deze drie nummers zijn inmiddels verschenen. Er komen in totaal twaalf nummers uit, elke twee maanden één. Het 28 pagina's tellende magazine is ruim geïllustreerd. Hoofzakelijk wordt er geput uit de beeldcollectie van het gemeentearchief. Het blad staat onder redactie van Aafke Verdonk-Rodenhuis, Adri Meerman en Ad Tramper. Zij nemen voor een groot deel ook de teksten voor hun rekening, af en toe wordt een gastschrijver gevraagd, zoals voor het komende nummer dat over monumenten gaat en door Ronald den Broeder wordt geschreven. Voor een aantal onderwerpen dienen artikelen uit *Den Spiegel* als bron.

Naast de hier genoemde onderwerpen komen nog aan bod: bedrijven, winkelen, ma-

ritiem, bestuur, sport, uitgaan, zorg en herdenken.

Het blad kost € 5,95 en is te verkrijgen bij de plaatselijke boekhandel.

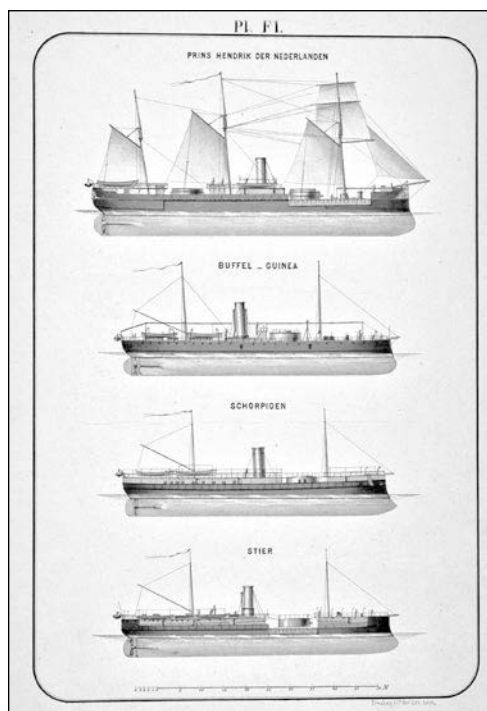
Gemeentearchief Vlissingen digitaliseert uniek boek

Tussen 1876-1880 verscheen een standaardwerk over de Nederlandse scheepsbouw dat bij het grote publiek niet tot nauwelijks bekend is. Voor iedereen geïnteresseerd in de industriële geschiedenis in het algemeen en in de maritieme geschiedenis in het bijzonder is dit Memoriaal van de Marine een absolute 'must'. Het boek is geschreven door Bruno Joannes Tideman

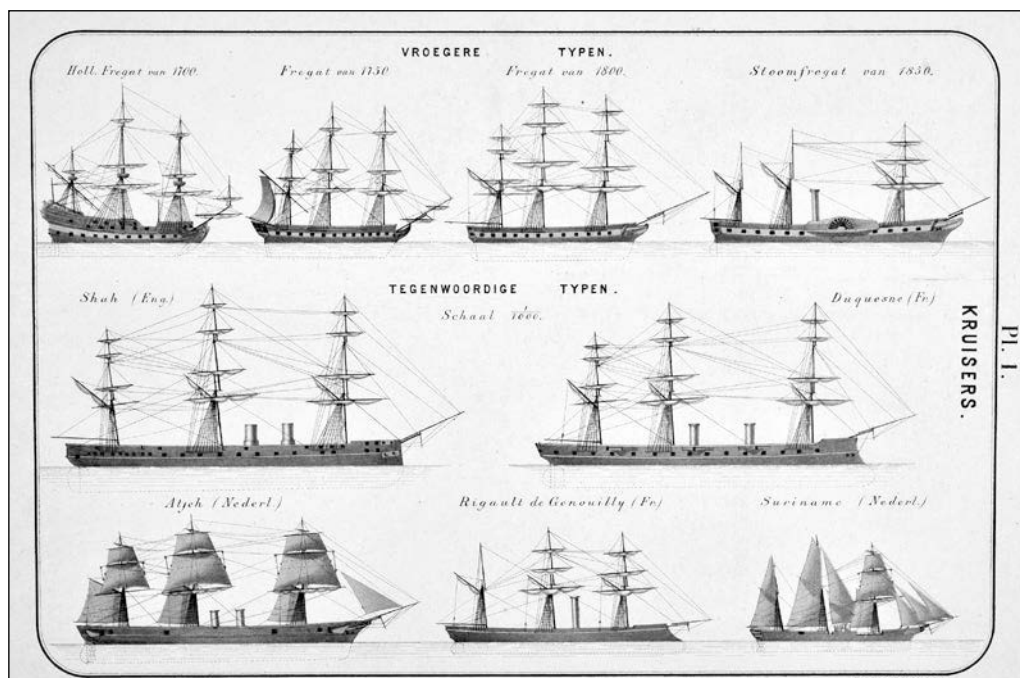
(1834-1883), de belangrijkste Nederlandse negentiende-eeuwse marine-ingenieur. Net als zijn collega's bezocht hij buitenlandse marines en werven en voerde een uitgebreide correspondentie om de ontwikkelingen in het vak scheepsbouw bij te houden. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, werd binnen de Koninklijke Marine wel degelijk gekeken naar wat elders gebeurde en weliswaar, soms met jaren vertraging, ook hier doorgevoerd. Tideman was én iemand uit de praktijk én iemand die scheepsbouw

vanuit een wetenschappelijke invalshoek benaderde. Hij begon zijn loopbaan op de marinewerf in Vlissingen in 1857, een werf die in haar korte bestaan 1814-1867 een belangrijke rol speelde in de technische innovatie van de Koninklijke Marine. Tideman is echter veel bekender als de man op de achtergrond bij de oprichting van de Kon. Mij. De Schelde in 1875. Hij nam het feitelijke initiatief tot de oprichting van deze werf. Tot aan zijn dood in 1883 bleef hij betrokken bij het reilen en zeilen van De Schelde, gelet op bewaard gebleven correspondentie. Het gemeentearchief Vlissingen beheert de archieven van de Kon. Mij. De Schelde 1875-1970.

Drie van de in het Memoriaal beschreven schepen, namelijk de Buffel in Hellevoetsluis, de ook in Vlissingen bekende Schorpioen en de Bonaire, beide in Den Helder, bestaan tot op de dag van vandaag! Via de website (www.gemeentearchiefvlissingen.nl) van het gemeentearchief kunt u surfen naar het boek.

Uit het memoriaal:
Zijaanzichten van de Prins Hendrik der Nederlanden, Buffel-Guinea, Schorpioen en Stier waarbij het gepantserde deel is aangegeven door een zwarte omtreklijn, schaal 1:500

Uit het memoriaal: Kruisers. Nederlandse en buitenlandse zeil- en schroefstoomfregatten uit de 18e-19e eeuw.

Eugeen van Mieghem verbeeldde ruim een eeuw geleden op aangrijpende wijze de vele Joodse emigranten die vanuit Antwerpen met de Red Star Line vertrokken naar de Verenigde Staten, op zoek naar betere levensomstandigheden.

In de hal van het Zeeuws maritiem muZEEum staat het beeld *Migrant*, een werk van de Middelburgse kunstenaar Kees van de Ven. Het object van ijzer verbeeldt een man met een hoed, twee koffers naast zijn voeten. Hij lijkt in de verte te staren, naar het land van belofte en onzekerheid. Want dat is wat emigratie voor vluchtelingen inhoudt: alles en iedereen halsoverkop achterlaten en met een paar schamele bezittingen op weg gaan naar onbekend terrein. De enige zekerheid is dat het daar altijd beter zal zijn dan waar je vandaan komt.

De grote oversteek

Beelden van grote groepen immigranten die zich willen vestigen in Europa, zijn tegenwoordig op ons netvlies gebrand. Ongeveer honderd jaar geleden was de situatie omgekeerd: miljoenen mensen emigreerden vanuit Europa naar de Verenigde Staten op zoek naar betere levensomstandigheden. De haven van Antwerpen was toen één van de drukste emigratiecentra van Europa. De Red Star Line vervoerde in de periode 1873-1934 circa 2,4 miljoen emigranten vanuit Antwerpen naar de V.S. Onder die emigranten waren veel Joden uit Oost-Europa en Rusland. Armoede, werkloosheid en vervolgingen leidden ertoe dat een derde van de Joodse populatie uit deze gebieden naar Amerika vluchtte, op zoek naar betere levensomstandigheden. Eerst een lange reis naar de grote havensteden en dan de grote oversteek.

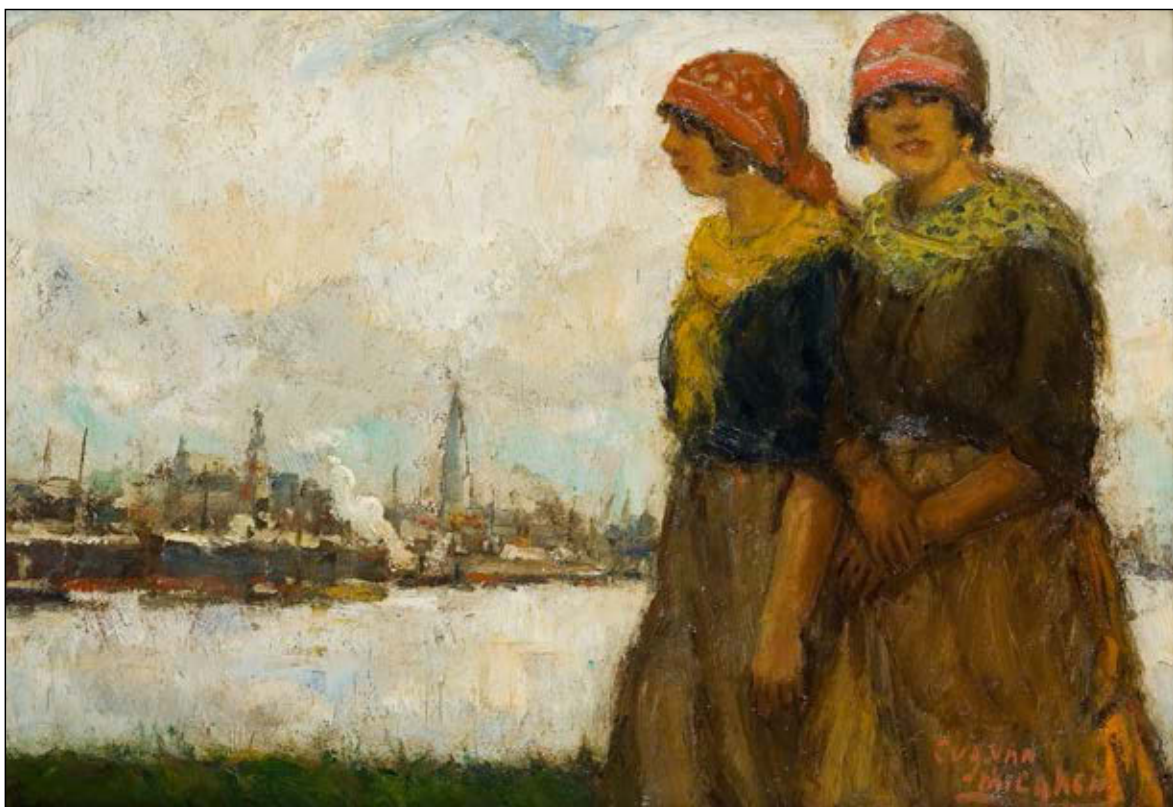
Schilder van het volk

De drukke activiteiten en het voortdurende lawaai in het havengebied maakten grote indruk op Eugeen van Mieghem (1875 – 1930). Hij groeide op in de Vlaamse havenstad, vlakbij de loodsen van rederij Red Star Line. Zijn moeder baatte een café uit tegenover de panden van deze maatschappij.

In zijn kunst toonde Eugeen van Mieghem intense gevoelens van mededogen voor de emigranten. Hij had niets met elitaire en commerciële kunst. Hij wilde het echte leven vangen en gaf zo de mensen voor de deur van zijn huis blijvend een gezicht. Hij

Kinderen bij het uitdelen van de soep, pastel op papier, circa 1916, privécollectie.

Twee vrouwen in de haven voor schepen van de Red Star Line, olieverf op doek, circa 1925, privécollectie.

was een 'schilder van het volk' en stelde de mens altijd centraal.

Van Mieghem legde talloze emigranten vast; vaak in krijttekeningen – bruin en sober – en soms uitgewerkt tot olieverfschilderijen. Die schilderijen straalden soms wat van de hoop uit die de emigranten moeten hebben gevoeld bij het aan boord gaan. Zoals het kleurrijke 'Twee vrouwen in de haven voor schepen van de Red Star Line' uit circa 1925.

Authentiek kunstenaar

Van Mieghem begon al jong te tekenen en ging in 1892 naar de kunstacademie. Maar de conservatieve docenten daar vonden zijn stijl te vrij en spontaan. In 1896 werd hij weggestuurd door dezelfde docent die ook Vincent van Gogh van de academie verwijderde. In de jaren erna ontwikkelde Van Mieghem zich verder en in 1901 had hij zijn eerste expositie, samen met Monet, Cézanne en Renoir. Hij bleef altijd de au-

thentiek kunstenaar die geen concessies wilde doen aan de modes in de kunst.

Tijdens zijn leven was er veel erkenning, maar na de Tweede Wereldoorlog raakte Van Mieghem in vergetelheid. De laatste decennia is weer veel waardering voor zijn enorme talent, met exposities over de hele wereld tot gevolg.

Van alle tijden

De tentoonstelling Zayt Gezunt (Jiddisch voor Vaarwel, het ga je goed) was eerder onder de naam The Missing Images in de Joodse musea van Boedapest en van Praag te bezoeken. Dankzij de samenwerking met Antwerpen is deze expositie nu ook in het Zeeuws maritiem muZEEum te zien.

De expositie in het muZEEum toont aan dat het actuele thema van migratie niet op zichzelf staat. Het is van alle tijden. Zoals schepen (wethouder) van Antwerpen, Philip Heylen, het zei bij de opening van de expositie: "De Middellandse Zee, waar u straks

misschien weer met vakantie naartoe gaat, is het grootste kerkhof van Europa. Zoals de wereld nu niet met vluchtelingenproblematiek kan omgaan, kon die dat rond 1900 ook niet. Mensen zijn al sinds mensenheugenis op de vlucht.”

De Joden die in Van Mieghems tijd werden vervolgd, waren ook gewone individuen die met de moed der wanhoop en op hoop van zegen vertrokken. De tentoonstelling geeft een uniek beeld van deze Joodse emigranten en hun levensomstandigheden in de havenstad Antwerpen. Daarnaast laat het ook zien wat een goed geoliede maatschappij de Red Star Line toen was.

De expositie is te zien tot en met 2 oktober 2016.

Zaterdag 3 september 2016, 14.00 uur

Lezing door Hans Krabbendam over emigratie naar de VS : *Thuis in twee werelden?*
Nederlandse emigranten in Amerika

De kwart miljoen Nederlanders die in een eeuw tijd naar de Verenigde Staten emigreerden vormden geen grote groep. Toch slaagden ze erin om herkenbaar te blijven terwijl ze vrij gemakkelijk integreerden. In deze lezing belicht Krabbendam de achtergronden van hun vertrek, verklaart hun bescheiden aandacht voor Nederland en vergelijkt hun gedrag met andere Europese groepen. Voelden de Nederlandse emigranten in de VS zich thuis in Amerika én in Nederland?

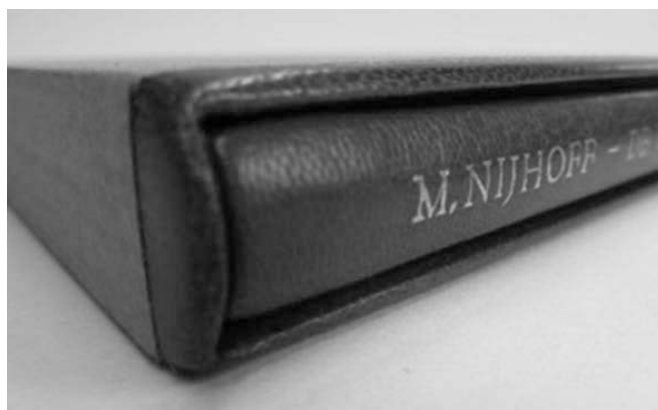
Dr. Hans Krabbendam is als historicus verbonden aan het Roosevelt Study Center in Middelburg.

De lezing is gratis bij te wonen na aanschaf van een toegangskaart voor het muZEE-um.

BOEKBINDERIJ PHOENIX
PHILIPP JANSSEN
STROODORP 1-2
4493 PM KAMPERLAND
Tel: +31(0)113 – 785408
Mobiel: +31(0)6 – 11462357
E-mail: boekbinderijphoenix@hotmail.com

BINDWERK

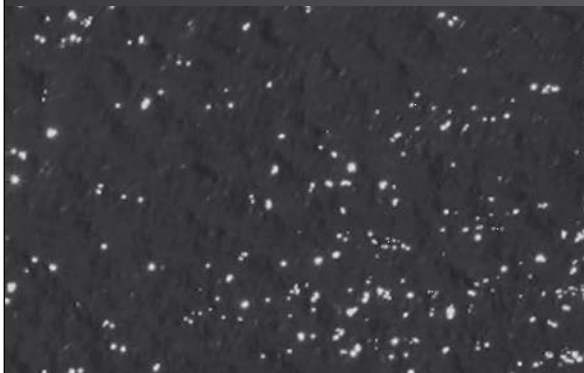
BIBLIOFIELE OPLAGEN
HERBINDEN
RESTAURATIES
(LUXE) KARTONNAGE
ENKELE STUKS
GASTENBOEKEN
(KUNSTENAARS)MAPPEN

Maritime & Offshore Manpower Services

Offshore Oil & Gas

Offshore Wind

Maritime

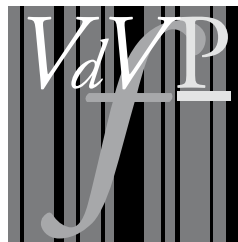

FIND
US
AT

www.oceanwidecrew.com

Bellamypark 3 - Vlissingen +31 118 42 95 10

Van de Velde

Publicatiefonds

Het Van de Velde Publicatiefonds bevordert het cultuurhistorische besef op Walcheren en van de stad Vlissingen in het bijzonder, in de vorm van publicaties, in de breedste zin van de betekenis. Het fonds is ontstaan uit de uitoefening van het uitgeversvak door vier generaties François van de Velde in Vlissingen.

Voor nadere informatie, voorwaarden en aanvragen:

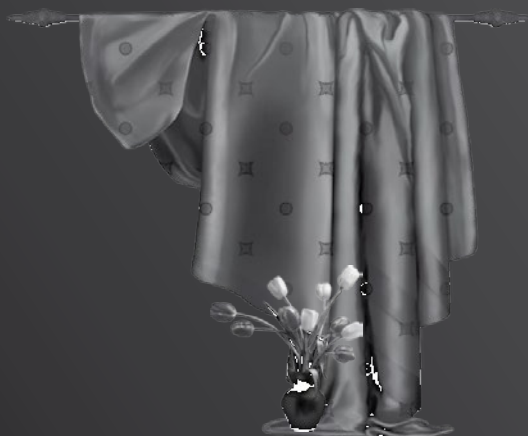
Van de Velde Publicatiefonds

Postbus 358

4380 AJ VLISSINGEN

vvpf@zeelandnet.nl

Mabelis Mode

Sint Jacobsstraat 9 - 11 Vlissingen
www.mabelismode.nl

Maak nu heel voordelig kennis met gezondNU

4 nummers voor € 10,-

**gezondNU is hét
onafhankelijke magazine
over gezondheid, voeding
en psyche.**

gezondNU werkt samen met een grote groep artsen en wetenschappers, brengt de nieuwste medische ontwikkelingen en maakt duidelijk wat deze voor u betekenen. Via inspirerende reportages, boeiende persoonlijke verhalen en heel veel praktische tips en adviezen, helpt gezondNU u gezond te blijven.

**Neem nu een proefabonnement
(4 nummers) voor slechts € 10,00.
U zit nergens aan vast, het
abonnement stopt automatisch.**

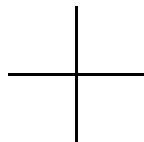

**Ga naar gezondnu.nl/denspiegel of bel
tijdens kantooruren naar 0161 - 45 95 06**

..... **gezondnu** gezond blijven

boekhandel 't SPUI

Oude Markt 5 | Vlissingen | 0118 - 422170

de DRVKKERY

Markt 51 | Middelburg | 0118 - 886 886 | www.drukkerijmiddelburg.nl

BOEKEN · DVD'S · CADEAUX · TIJDSCHRIFTEN · TENTOONSTELLINGEN · STRIPBOEKEN ·
KRANTEN · MULTIMEDIA · CD'S · ZEELANDICA · BRASSERIE · WENSKAARTEN · SPELEN ·

AMZ

Verzorgt uw reis
van A tot Z!

AMZ
BORSSELE

0113 - 351551

info@amz.nl

www.amz.nl

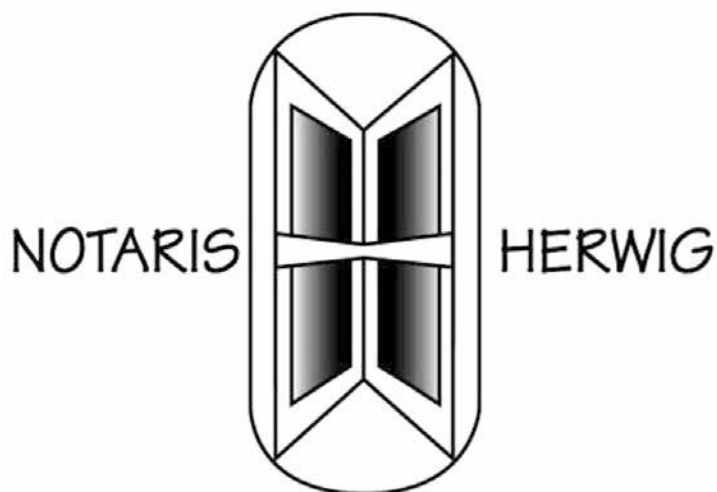
Loodswezen

EEN REGISTERLOODS VAART OP HONDERDEN VERSCHILLENDE SCHEPEN

Loodswezen regio Scheldemonden
Boulevard de Ruyter 8 | 4381 KA Vlissingen | www.loodswezen.nl

MR. GUIDO HERWIG
notaris en scheidingsbemiddelaar

Coosje Buskenstraat 202, 4381 LW Vlissingen
(0118) 41 09 30
www.notarisherwig.nl

voor alle notariële diensten en voor scheidingsbemiddeling

ook donderdagavonden geopend